

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ULUSLARARASI SİYASAL ÇATIŞMALARIN AŞILMASINDA EKONOMİK
İLİŞKİLERİN ÖNEMİ: TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE KARŞILIKLI
KARMAŞIK BAĞIMLILIK**

Yüksek Lisans Tezi

Sara Gasimova

Ankara-2020

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ULUSLARARASI SİYASAL ÇATIŞMALARIN AŞILMASINDA EKONOMİK
İLİŞKİLERİN ÖNEMİ: TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE KARŞILIKLI
KARMAŞIK BAĞIMLILIK**

Yüksek Lisans Tezi

Sara Gasimova

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Aslı Gülseven

Ankara-2020

KABUL VE ONAY

Sara GASIMOVA tarafından hazırlanan “Uluslararası Siyasal Çatışmaların Aşılmasında Ekonomik İlişkilerin Önemi: Türk-Rus İlişkilerinde Karşılıklı Karmaşık Bağımlılık” başlıklı bu çalışma, 22/07/2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Tuğba Gürçel AKDEMİR (Başkan)

Dr. Öğretim Üyesi Aslı GÜLSEVEN (Danışman)

Doç. Dr. Ali İbrahim AKKUTAY (Üye)

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Dilaver TEMGİLİMOĞLU

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Sara Gasımova

ÖZ

GASIMOVA, Sara. Uluslararası Siyasal Çatışmaların Aşılmasında Ekonomik İlişkilerin Önemi Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

Türkiye ve Rusya arasındaki siyasal ve ekonomik ilişkiler özellikle Soğuk Savaş sonrasında hız kazanmıştır. Buldukları coğrafya bu iki ülkenin gerek siyasal gerekse ekonomik, ticari ve turizm alanında yoğun iş birlikleri kurmalarını teşvik etmiştir. Fakat 2015 yılında, Ortadoğu'daki gelişmelerin bir uzantısı olarak iki ülke arasında bir askeri siyasal gerilim yaşanmıştır. 2015 yılında Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesiyle ortaya çıkan siyasal krizin kısa sürede aşılmasında Soğuk Savaş döneminin bitiminden bu yana iki ülke arasında inşa edilen karşılıklı karmaşık bağımlılık etkili olmuştur. Bu da uluslararası siyasal çatışmaların aşılmasında ekonomik ilişkilerin önemini Türk-Rus ilişkileri bağlamında teyit etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Karmaşık karşılıklı bağımlılık, Türkiye, Rusya, Ekonomi.

ABSTRACT

GASIMOVA, Sara. The Importance of Economic Relations in Overcoming International Political Conflicts: The Complex Interdependence Between Russia and Turkey. MA Thesis, Ankara, 2020.

The political and economic relations between Turkey and Russia gained momentum especially after the end of Cold War. The region that both countries are located in has encouraged them to establish intense cooperation in not only political and economic, but also commercial and tourism fields. But in 2015, as an extension of the developments in the Middle East, there was a military-political tension between the two countries. The complex interdependence that has been built between the two countries since the end of the Cold War has been effective in overcoming the political crisis caused by the Russian plane crash in 2015 by Turkish military forces. This confirms the importance of economic relations in overcoming international political conflicts in the context of Turkish-Russian relations.

Keywords

The complex interdependence, Turkey, Russia, Economy.

TEŞEKKÜR

Araştırmam boyunca emeği geçen, olumlu yaklaşımı ile hep destek olan değerli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Aslı Gülseven,

Eğitim hayatım boyunca desteğini esirgemeyen sevgili annem Hamayıl Huseynzade'e,

Her zaman yanımda olan teyzeme Dilşad Huseynzade'e,

Varlığı ile her zaman moral veren arkadaşlarıma Filiz Uzuner'e, Zeynep Özlem Özlü'e ve ınara Sultanova'ya,

İyi dilekleri ile yanımda olan tüm dostlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİYASAL ÇATIŞMALARIN AŞILMASINDA EKONOMİK İLİŞKİLERİ

1. ULUSLARARASI SİYASAL ÇATIŞMALARIN AŞILMASINDA EKONOMİK İLİŞKİLERİ	3
1.1. Teori ve Kavramsal Çerçeve	3
1.2. SSCB'nin Dağılmasının Ardından Türkiye-Rusya İlişkileri	4
1.2.1. 1992-1994 Türkiye-Rusya ticari ve ekonomik iş birliği ve buna ilişkin komisyonun kurulması	7
1.2.2. 1994-1997 Kültürel ve Bilimsel İş birliği anlaşması	8
1.2.3. 1997-1999 Arası yedi adet anlaşma, sözleşme ve protokol	10
1.3. 2000'ler Putin Dönemi	14
1.3.1. Rusya'nın Türkiye Üzerindeki "Yumuşak Gücü" kazançlar, sorunlar perspektifler.....	22
1.3.2. Türkiye ve Rusya karşılıklı çıkarlar, fırsatlar ve çelişkiler	27
1.3.3. Türkiye ve Rusya ekonomik ve siyasi karşıtlıkların aşılması	37
1.3.4. İkili ilişkilerin günümüzdeki değişimi	41

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-RUSYA ARASINDAKİ 2015 “UÇAK KRİZİ”

2. TÜRKİYE-RUSYA ARASINDAKİ 2015 “UÇAK KRİZİ”	45
2.1. Gıda Ticaretinin Kısıtlanma Süreci	49
2.2. Krizin Türkiye’nin Yurt Dışı Turizmi Üzerindeki Etkisi	50
2.3. Rusya ve Türkiye Arasında Uzlaşma	55
SONUÇ	57
KAYNAKÇA	59
TURNİTİN RAPORU	
ÖZGEÇMİŞ	73

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletler

AGİT: Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

BOO: Build Own Operate Örgütü

BTC: Bitcoin

DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

LNG: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz

KİİP: Kafkasya İstikrar ve İş birliği Platformu

MMT: Modern Para Teorisi

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü

OSB: Organize Sanayi Bölgeleri

PPP: Kamu Özel Ortaklığı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

SWİFT: Dünya Bankalar Arası Finansal Telekomünikasyon Derneği

TANAP: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

YİK: Yüksek İstişare Konseyi

GİRİŞ

Türkiye ve Rusya gibi iki köklü devletin ekonomik ve siyasal ilişkileri yüzyıllar öncesine gitmektedir. Bu tezde iki ülkenin Soğuk Savaş sonrası ilişkileri ele alınmaktadır. Buldukları coğrafya bu iki ülkenin gerek siyasal gerekse ekonomik, ticari ve turizm alanında yoğun iş birlikleri kurmalarını teşvik etmiştir. Ve çok çeşitli alanlarda siyasal bağlamdan sosyal ve aile bağlamına kadar iki ülke karmaşık bir ilişkiler bütününe dayanan kuvvetli bir iş birliği içindedir. Uluslararası konjonktür gereği belirli dönemlerde bu iş birliği gerilese de genelde istikrarlı bir artış içinde olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında iki devlet arasındaki iş birliklerinin ikili anlaşmalar, sözleşmeler ve protokoller aracılığıyla artması iki devletin özellikle ticari alanda "karşılıklı bağımlılıklarının" artmasına yol açmıştır. Bu karşılıklı bağımlılık ticari, enerji ve turizm alanlarını içine alan karmaşık bir bağlamda kendini göstermiştir. Hızla artan bu ilişkiler 2015 yılında kısa süreli bir kesintiye uğramıştır. 2015 yılında Orta Doğu'da süregelen savaş sırasında Türkiye Rus uçağını düşürmüş ve iki ülke büyük bir siyasal çıkmazın içine girmiştir. İşte bu derece önemli bir krizin 1 yıl kadar kısa zamanda aşılabilmesi "karşılıklı karmaşık bağımlılık" temelinde açıklanabilir. Buna göre, bu çalışma, 2015 yılında Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesiyle ortaya çıkan siyasal krizin kısa sürede aşılmasının, Rusya ve Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminden başlayarak 2015'e kadar inşa ettiği karşılıklı karmaşık bağımlılık sayesinde olduğunu savunmaktadır.

Bu çalışma Uluslararası siyasal çatışmaların aşılmasında ekonomik ilişkilerin önemini Türk-Rus İlişkileri Çerçevesinde ve Karşılıklı Karmaşık Bağımlılık yaklaşımı açısından incelemektedir. Bu iki devletin karşılıklı karmaşık bağımlılığını incelerken şu araştırma sorularına odaklanılmıştır: Uluslararası Siyasal çatışmaların aşılmasında ekonomik ilişkilerin rolü nedir? ve Bu Türk-Rus ilişkilerinde bu ekonomik ilişkiler ne kadarlık bir süreye yayılmıştır ve neleri kapsar?

Çalışma nicel verilerinden de faydalanan bir nitel araştırmaya dayanmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, ilk olarak karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımı kavramsal olarak açıklanmaktadır. Daha sonraki adımda SSCB'nin dağılmasını

ardından Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişimi ele alınmıştır. Bu kısımda ilk olarak, anlaşma, sözleşme protokoller çerçevesinde iki ülke arasındaki ilişkilerin 1992-1994 yılları arasında Türkiye-Rusya arasındaki ticari ve ekonomik iş birliğinin gelişimi ve buna ilişkin komisyonun kurulması ele alınmıştır.

Daha sonra, 1994-1997 yılları arasında kültürel ve bilimsel iş birliği anlaşmasını müteakip Türkiye ile Rusya arasında turizm alanında iş birliği adımlarının atıldığı konu edilmektedir. İki ülkenin de ekonomik iş birliğine katkı sağlama yönünde turizm alanında yaptığı hamleler ele alınmıştır. Ardından, 1997-1999 arasında iki ülke arasında imzalanan enerji anlaşmalarıyla ekonomik ilişkilerin bir kez daha sağlamlaştırıldığı ortaya konulmuştur. Enerji alanında söz konusu yıllar arası imzalanan yedi adet anlaşma sözleşme ve protokol ile Türk-Rus ekonomik ilişkileri farklı bir boyuta taşınmıştır. Sonraki kısımda 2000'li Rusya'da V.V. Putin'in ve Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle, Rus-Türk ilişkilerinin rekabetten çok yönlü bir ortaklığa aşamalı geçişin başlaması ele alınmıştır. Gerek uluslararası konjonktürün getirdiği stratejik iş birliği ihtiyacı gerekse ekonomik anlamda artan iş birliği ihtiyacı iki ülkenin karşılıklı bağımlılığını pekiştirecek bir ortam yaratmıştır. Birinci kısmın son bölümünde ise, ikili ilişkilerin günümüzdeki değişimi, Suriye sorunu temelinde ele alınmıştır. Suriye'deki çatışmaların çözümü konusundaki fikir ayrılıklarına rağmen, yine karşılıklı karmaşık bağımlılık temelinde tarafların birçok iş birliği anlaşmasına imza attığını görüyoruz.

Çalışmanın ikinci kısmında, Türkiye ve Rusya arasındaki 2015 yılında meydana gelen uçak düşürme krizi ele alınarak bu krizin siyasal ve ekonomik sonuçlarından bahsedilmiştir. Bu kısımda ülke arası siyasal gerilimin, çok daha önceleri, Rusya'nın Suriye politikasını ortaya koymaya başladığı zamandan beri var olduğu vurgulanarak, uçak düşürme olayının bu siyasal gerilimi en tepe noktaya tırmandırarak bir siyasal krize dönüştürmesi ele alınmaktadır. Sonuç kısmında ise, Türk-Rus ilişkilerinde bir askeri müdahale ile patlak veren siyasal bir krizin, ardından, olabilecek en kısa zamanında iki ülke arasındaki ilişkilerin kriz ortamından çıkarılarak uzlaşma zemininin oluşturulması ele alınmıştır. Rusya ve Türkiye arasındaki uzun yıllardır artarak devam eden ekonomik iş birliğinin iki ülke arasındaki 2015 siyasal krizinin aşılmasında ne gibi bir rol oynadığı incelenerek karşılıklı karmaşık bağımlılık yaklaşımı açısından ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ULUSLARARASI SİYASAL ÇATIŞMALARIN AŞILMASINDA EKONOMİK İLİŞKİLERİ

1.1. Teori ve Kavramsal Çerçeve

“Karmaşık karşılıklı bağımlılık” kavramının “karşılıklı bağımlılık” kavramından çok farklı olduğunu anlamak son derece önemlidir. Karşılıklı bağımlılık, «farklı ülkelerdeki ülkeler veya aktörler arasındaki karşılıklı etkiyle tanımlanan durumlar» anlamına gelen kapsamlı bir terimdir. Öte yandan “karmaşık karşılıklı bağımlılık”, uluslararası politikanın doğasında “gerçekçi” ideal temelinde kasten inşa edilmiş uluslararası bir sistemdir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık, birçok ülke arasında çok sayıda iletişim kanalının toplumları birbirine bağladığı, sorunlar arasında hiyerarşinin yer almadığı ve hükümetlerin birbirlerine karşı askeri güç kullanmadığı durumu ifade eder.

Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin öne çıktığı bir internasyonal sistemde, iki devlet arasında olumsuz olabilecek bir gelişme, iki taraf için de birtakım sonuçlar doğurmaktadır. Ancak, iki devlet arasındaki ilişki, taraflardan biri için diğerine göre daha fazla önem arz eder. Devletlerden biri diğer ikinci devlete göre ihtiyacı her zaman daha fazladır ve bu durum üçüncü devlet için mühim bir pazarlık gücü anlamına gelmektedir. Ancak, her koşulda iki taraf da ilişkinin sıhhatli biçimde devamı üzerine fayda tanımlamalarına sahiptir ki, bu da karşılıklı bağımlılık ilişkisini ortaya çıkarır.¹

Küreselleşme aktörleri, konuları ve uluslararası ortamı etkilemeye başlamıştır. Bu bağlamda, globalleşme ticareti, teknolojik gelişimi, çift yönlülüğün yayılımını, dünya ekonomisinden devletlerin aldığı payı ve ülkelerin uluslararası rolünü artırmıştır. Globalleşmenin yaratmış olduğu bu etkiler sonucunda liberalizm önemini artırmış ve Soğuk Savaş dönemindeki realist yaklaşımlara meydan okumaya başlamıştır.

Keohane ve Nye, bağımlılığı bir devletin davranışlarının dış etken tarafından belirlendiği ya da etki altına alındığı bir durum olarak açıklarken, dünya

¹ Gürkaynak, Muharrem ve Yalçın, Serhan, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23 (Güz 2009), s.75-76.

politikasındaki karşılıklı bağımlılığı devletlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği ve bağımlılığın karşılıklı bir hale gelmesi durumu olarak tanımlamışlardır. Dünya politikasındaki dönüşümü üç temel etken üzerinden anlatan Keohane ve Nye, özellikle ekonomik süreçlerin uluslararası bağlamda yarattığı değişikliğe değinmişlerdir.² Bu etkenlerden ilki ve en önemlisi iletişim kanallarının fazlalığıdır. Buna göre, toplumları birbirine bağlayan devletlerin ve devlet adamlarının bulunduğu resmi iletişim kanallarının yanında artık çok uluslu bankalar ve şirketlerin örgütlenmeleri veya uluslararası sivil toplum kuruluşları arasında da doğrudan ya da bazı iletişim araçları aracılığıyla kurulan resmi olmayan iletişim kanalları bulunur. Karmaşık karşılıklı bağımlılığın ikinci etkeni ise, dış politikadaki konularla ilgili önceliğin olmamasıdır. Askeri ve güvenlik konularının devletlerin dış politikasında artık en temel konusunu oluşturması mümkün değildir. Günümüz diplomatik ilişkilerinde askeri güvenlik, toprak mücadelesi ve ideolojik konularla enerji, çevre, teknoloji, açık denizlerin ve uzayın kullanımı gibi alanlardaki sorunlar da aynı ehemmiyette ele alınmaktadır. Keohane ve Nye'in açıkladığı üçüncü etken ise askeri gücün öneminin azalmasıdır. Küreselleşme çağında askeri güç özellikle ekonomik ve sosyal içerikli olmak üzere sorunların çözüme ulaşmasında daha az etkili bir metot haline gelmiştir.³

1.2. SSCB'nin Dağılmasının Ardından Türkiye-Rusya İlişkileri

Rusya ve Türkiye'nin 1990'lardaki ilişkilerinden bahsederken, bağımsız Rusya'nın, Orta Doğu'nun en güçlü ekonomisi Türkiye'yle ilişkilerini SSCB'nin çöküşünden sonra yoğunlaştırdığına dikkat çekmek gerekir. Bununla beraber ilişkiler, farklı alanlarda dengesiz şekilde seyretmiştir. Ticaret hacmindeki belirgin artıştan görüldüğü üzere iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler çok sıkıyken siyasi ilişkiler açısından ortada ciddi fikir ayrılıkları hüküm sürmekteydi. Örneğin, tarafların Dağlık Karabağ ve Abhazya çatışmalarında karşıt görüşleri savunmaları siyasi ilişkilerin gelişimini de sekteye uğratmıştı.

² Gürkaynak, Muharrem ve Yalçın, Serhan, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23 (Güz 2009), s.76-77.

³ Ramazan Erdoğan, İlker Göçmen, Seyfi Kılıç, Nergiz Özkural Köroğlu, Deniz Tekayak, Uğur Burç Yıldız, Ankara Avrupa Çalışmalar Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, ss.177-180.

Rusya, önceden SSCB'nin bir parçası olan bu bölgede kendini lider olarak görüyor, Türkiye ise Türk halklarının kardeşliği fikrini kullanarak bağımsızlığını yeni kazanmış Türk dili konuşan devletlerin ilk sıradaki ortağı olmayı hedefliyordu. Türkiye bölgeye; siyaset, ekonomi, kültür, eğitim gibi çok önemli alanlarda iş birliğini arttırarak kapsamlı bir giriş yaptı. Orta Asya devletleriyle birçok iş birliği anlaşması imzaladı.⁴ Kardeş Türk halklarının siyasi birleşmeye varacak kadar çok yakınlaşmasını öngören Pantürkizm fikrinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun eski topraklarında Türk nüfuzunu geri kazanma amacı güden Neo-Osmanlılık fikri 1990'larda yalnızca kamuoyu arasında değil, zaman zaman çok yüksek mevkideki Türk politikacılar arasında da kendine alan bularak popülerleşti. Bu durum ise Türkiye'nin Orta Asya'da, Kafkaslarda ve Balkanlar'da aktif siyasi rol oynamasına yol açmış ve Türkiye genellikle Rusya'nın karşı tarafında yer almıştır. Bu bağlamda Türkiye, Balkanlar'da Bosna ve Arnavutluk'u desteklerken Rusya bilindiği üzere Sırpıları desteklemiştir. Bununla birlikte Rusya, iç sorunlarıyla meşgul olduğu için bölgedeki etkisini süratle yitiriyordu. Türkiye Cumhuriyeti ise özellikle Orta Asya'da faaldi. 1993'ten itibaren Türkiye'nin büyük şehirlerinde iktidarın da desteğiyle Türk Halkları kurultayları düzenlenmeye başlandı. Dahası, birçok delege Türk dili konuşan Müslüman bölgelerin Rusya'dan ayrılmalarını önermeye varacak biçimde Rus karşıtı görüşlerini dile getirdikleri konuşmalar yaptı. Buna bağlı olarak Rus Dışişleri Bakanlığı konuyla ilgili endişelerini dile getiren bir açıklama da yayınlamıştır. Türkiye'nin, Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları ile Koordinasyondan Sorumlu Devlet Bakanı Abdülhaluk Çay eski SSCB topraklarında kurulmuş Türk devletleri ve ayrıca Ukrayna'yla siyasi birlik kurulması, bu amaç uğruna Rusya'yla ilişkilerin bozulmasından dahi geri durulmaması gerektiğini belirtmişti.⁵ Bu görüşler büyük ihtimalle Türk hükümetinin konuyla ilgili benimsediği bakış açısını da yansıtıyordu. Söz konusu açıklama, Rus Dışişleri Bakanlığı'nda memnuniyetsizliğe sebep oldu. Bununla birlikte ne siyasi anlaşmazlıklar ne de bu bölgedeki nüfuz rekabeti

⁴ Ivanova Yu.M. , Russian-Turkish relations in the post-bipolar era: trends and problems // Bulletin of the Odesa national University / ONU named after I.I. Mechnikov. Odessa: Astroprint, 2009. Volume 14, Issue. 13: Ser. "Sociology, politics".

⁵ Egorov K.V. , Russia and Turkey: contradictions ,Middle East and modernity. Vol. 9., M.: Institute for the study of Israel and the Middle East, 2000, p.329-331

Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin ciddi anlamda soğumasına yol açtı. Aksine, 1990'ların sonuna doğru ticaret alanında; petrol ve doğal gaz temini, ayrıyeten Türkiye'nin Rusya'dan askeri teçhizat tedarikiyle niteliksel olarak yeni bir düzeye ulaşmıştır.⁶

1990'lar iki ülke arasındaki ticaretin en parlak dönemi olmuştur. Bunun başlıca sebebi Rusya'nın içinde bulunduğu şiddetli ekonomik kriz sonucu yurt dışından gelen tüketim ürünlerine karşı aşırı derecede artan taleptir. 1990'lı yıllarda komşu ülke Türkiye, gelişmiş tekstil ve gıda endüstrisiyle Rusya'nın en büyük ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir. Yalnızca 1993-1997 arasında Türkiye'den Rusya'ya ihracat 4 kat artmıştır. Bu hesaplama kayıtların dışı olsa da hacmi hatırı sayılır derecede yüksek ticaret işlemleri dahil değildir. 1990'lı yıllarda tekstil ticareti yoluyla Rusya'dan Türkiye'ye yaklaşık 100 milyar dolar girmiştir. Hızla yükselen Rusya Türkiye dış ticaretinde ana pay enerji ham maddeleri olmuş ve Türkiye'nin Rusya'dan doğal gaz ithalatının payı 1990'ların sonuna doğru %60'lara ulaşmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem enerjiyi "Rus-Türk ilişkilerinin itici gücü" olarak nitelendirmiştir.⁷ Bu yönelim, 21. yüzyılda Balkanlar'dan Avrupa'ya enerji ham maddeleri sağlayarak Avrasya'nın enerji koridoru olma planları yapan Türkiye için son derece önemlidir. 1990-1997 yıllarında Türk taşeron inşaat şirketleri Rusya Federasyonu'nda muazzam bir ilerleme kaydetti ve bu, Türkiye'nin yurt dışı inşaat sözleşmelerinin %42'sini oluşturmaktaydı. Ayrıca turizm alanında da birtakım gelişmeler yaşandı. 1997 yılında Türkiye 1 milyondan fazla Rus turist tarafından ziyaret edildi. Bununla beraber, iki tarafın ekonomik bağları, Rusya'yı özellikle de Türkiye'yi vuran geniş çaplı ekonomik kriz nedeniyle 1990'ların sonlarına doğru önemli ölçüde azalma göstermiştir. Rusya-Türkiye ekonomik ilişkilerinin bu denli başarılı bir gelişim göstermesi, 1990'ların başından itibaren sağlam bir yasal çerçevenin temelleri atılmadan mümkün olamazdı.

⁶Yu.M. Ivanova , Russian-Turkish relations in the post-bipolar era: trends and problems ,Bulletin of the Odessa national University ,ONU named after I.I. Mechnikov. Odessa: Astroprint, 2009. Volume 14, Issue. 13: Ser. "Sociology, politics".

⁷Kireev N.G. , , Turkey – economic partner and political rival of Russia in Eurasia // Russia in the middle East: objectives, challenges, opportunities. Sb. st. Moscow: Institute for the study of Israel and the Middle East,s.82-87, 2001.

1.2.1. 1992-1994 Türkiye-Rusya Ticari ve Ekonomik İş birliği ve buna ilişkin komisyonun kurulması

14 Mayıs 1992'de Rusya Federasyonu Hükümeti ile Türkiye Hükümeti Arasında Türk-Rus Hükümetler arası Karma Ekonomik Komisyonu'nun kurulması için bir anlaşma imzalandı. Ülkeler, Rusya ve Türkiye'nin örgütlerine, firmalarına ve iş adamlarının ticari ve ekonomik iş birliğini genişletmelerine yardımcı olacak, iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin durumunu ve bunların gelişme imkanlarını incelemesi gereken Rus ve Türk birimlerinden oluşan komisyonun kurulmasını kabul etmiş ve bu alanın geliştirilmesi için önerilerini ülkeler tarafından onaylanmak üzere sunmuşlardır. Taraflar komisyonun, önce profesyonel ve uzman heyetler düzeyinde ve daha sonra bölümlerinin başkanlarıyla yılda en az bir kez olacak biçimde toplantılar düzenlenmesini kabul ettiler.⁸ 25 Mayıs 1992 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkındaki Antlaşma" imzalanmıştır. Taraflar, kökü eski çağlara uzanan iyi komşuluk ilişkilerini sürdürme ve sıkılaştırmanın yanı sıra bölgede istikrarı sağlama amaçlarını da tasdiklemişlerdir. Rusya ve Türkiye, tarafların siyasi bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyulması ve bölgedeki potansiyel terör örgütlerine karşı ortak tutum sergilenmesi dahil olmak üzere tüm alanlardaki ilişkilerin eşit bir temelde aktif olarak geliştirilmesi konusunda anlaşmışlardır. Tüm ikili anlaşmazlıklar yalnızca barışçıl yollarla çözümlenmelidir. Her yıl üst düzey yetkililer tarafından birtakım politik görüşmeler yapılmasına ve askeri liderlerin düzenli olarak bir araya gelmesine karar verildi. Ayrıca, Rusya ve Türkiye ticaret, ekonomi, bilim ve teknoloji, kültür, ekoloji alanlarında iş birliğinin büyük ölçekte geliştirilmesi konusunda da anlaşmışlardır ve gelecekte iş birliği, bilgi alışverişi ve deneyim potansiyelinin gerçekleştirilmesi için elverişli koşullar yaratılmasına taraflarca karar verildi.⁹ 9 Eylül 1993 tarihinde gelir üzerinden alınan vergilerde çifte vergilendirmeyi önleyen bir anlaşma imzalandı.

⁸ Agreement between the government of the Russian Federation and the government of the Turkish Republic on the establishment of the joint intergovernmental RussianTurkish Commission on trade-economic cooperation. 05.01.2020. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

⁹ Dogovor ob Osnovakh Otnosheniy Rossiyskoy Federatsii i Turetskoy Respubliki. (05.01.2020) <http://docs.cntd.ru/document/901926138>

Taraflar, her iki ülkenin vatandaşlarının ve tüzel kişilerin gelirlerine ilişkin çifte vergilendirmeyi ortadan kaldırmayı, vergi tahsisi ve ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi için ödemelere yardımcı olma esasında bilgi değişimini kabul ettiler.¹⁰ 20 Nisan 1994'te hükümetler arasında "Askeri Teknik Konular ve Savunma Sanayi Alanında İş birliği Yapılmasına Dair Antlaşma" imzalandı. Taraflar, önemli alanlar arasında bulunan askeri-teknik alanında iş birliği konusunda anlaştılar. Türkiye'nin, üyesi olduğu NATO örgütünün Rus karşıtı tutumuna rağmen bu anlaşmayı imzalaması, Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesinde gerçek anlamda kararlı ve istekli olduğunu göstermiştir.¹¹

İki ülke arasında ekonomik, ticari ve teknoloji gibi alanlarda atılan iş birliği adımları beraberinde kültür, turizm ve bilim alanındaki iş birliğini de kaçınılmaz kılmış ve Rusya ve Türkiye ikili ilişkilerinin ekonomi-ticaret paralelinde kültürel, turizm ve bilimsel alanlarda iş birliği üzerine de birçok ortak proje imza atma yolunda ilk adımları atmışlardır.

1.2.2. 1994-1997 Kültürel ve Bilimsel İş birliği Anlaşması

19 Temmuz 1994 tarihinde kültürel ve bilimsel iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Rusya ve Türkiye, ülkeler arası ortak işlerde hissedilen eksiklik ve karşılıklı saygı temelinde iki ülkenin kültür alanındaki ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmaya karar verdiler. Taraflar, kültür kazanımlarını tanımak için çeşitli kültür, sanat, eğitim ve enformasyon alanlarında ticari ya da kâr amacı gütmeyen bir biçimde iletişimi ve yaratıcı iş birliğini teşvik etmek üzerine anlaştılar. Bu kapsamda şu hususlar karara bağlanmıştır.

¹⁰ Soglasheniye Mezhdru Pravitel'stvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoy Respubliki ob İzbezhanii Dvoynogo Nalogooblozheniya v Otnoshenii Nalogov na Dokhody. (09.01.2020) http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

¹¹ Soglasheniye mezhdru pravitel'stvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoy Respubliki o Sotrudnichestve po Voyenno-Tekhnicheskim Voprosam i v Oblasti Oboronnoy Promyshlennosti (20.12. 2019) http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

- a) sanatçılar, yazarlar, basın ve medya çalışanları, besteciler, ressamalar ve kültür alanında yaratıcı faaliyetlerde bulunan diğer kişilerin değişimi;
- b) sanatçı dernekleri, sanat toplulukları ve kültür kuruluşları arasında iş birliği yapılması;
- c) festivaller, sergiler, konserler ve tiyatro gösterilerinin düzenlenmesi;
- d) sanatçılar arasında görüşmeler, panel, seminer ve konferanslar düzenlenmesi;
- e) basılı yayınlar da dahil olmak üzere tüm yayınlar ile televizyon ve radyo programlarının değişimi ve karşılıklı olarak Taraflardan birinin sanatçılarının diğer Tarafın kitle haberleşme araçlarında kültürel figürlerini sergilenmesinin sağlanması;
- f) Sanatçı ve uzman değişimi yoluyla kadro yetiştirilmesinde ortak çalışmalar yapılması;
- g) opera ve bale alanında iş birliği, ortak gösteriler ve karşılıklı turneler düzenlenmesi.

Ayrıca taraflar, folklor, arkeoloji, kütüphanecilik, sanat tarihi, tarihi anıtların restorasyonu ve müzecilik konusunda iş birliğini desteklemişler, bu alanlarda uzman değişimini gerçekleştirmeyi kabul etmişlerdir. İki ülkenin kültürel oluşumları arasında doğrudan iş birliğinin, sergi değişimi amacıyla müzeler arasındaki temasların kolaylaştırılmasına ve ayrıca sinematografi alanında iş birliğinin desteklenmesine karar verilmiştir. Taraflar, bilim insanlarının, öğrencilerin, yüksek lisans öğrencilerinin değişimi ve iki devletin dil ve edebiyatının öğrenilmesi için uygun koşulların oluşturulması konusunda da anlaşmışlar.¹²

24.03.1995 tarihindeyse "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Turizm Alanında İş birliği Anlaşması" imzalanmıştır. Taraflar,

¹² Agreement between the government of the Russian Federation and the government of the Turkish Republic on cultural and scientific cooperation. 19.10.2919 http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

turizm alanında eşitlik, karşılıklı fayda ve mevzuatlarına göre iş birliğini geliştirme kararı aldılar. Turistlerin yolculukları esnasındaki formalitelerin basitleştirilmesi, kamu turizm idarelerinin ve iki ülkenin turizm alanında faaliyet gösteren özel işletmelerinin iletişimine katkı sağlama yönünde hamleler yapılmasına karar verildi. Taraflar bireysel turizmi ve grup turizmini geliştirme hususundaki isteklerini dile getirdiler. Turizm verilerinin, turizm alanındaki yasal düzenlemelerin, eğlence sektörü hakkındaki bilgilerin, otel ve turizm hizmetlerinin yönetilmesi hususundaki deneyimlerin paylaşılmasına, turizm uzmanlarının değişimine ve ortak turizm projelerinin tanıtımına karar verildi. Bu anlaşmanın hükümlerinin yerine getirilmesi ve anlaşmaya bağlı olarak turizm alanındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi konusunda kararlar alınması, Rusya Federasyonu ve Türkiye'de dönüşümlü olarak iki yılda bir toplanacak Karma Komisyon aracılığıyla sağlanacaktır. 16 Eylül 1997 tarihinde Gümrük Alanında İş birliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması imzalanmıştır.¹³

1.2.3. 1997-1999 arası yedi adet anlaşma, sözleşme ve protokol

15 Aralık 1997, Rusya Türkiye ilişkileri için dönüm noktası niteliğinde bir gün olmuştur. O gün taraflar arasında tamı tamına yedi anlaşma, sözleşme ve protokol imzalanmıştır.

1. Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması. Bu anlaşmada taraflar, her iki ülkenin vatandaşlarının ve herhangi bir tüzel kişiliğin gelirlerine ilişkin çifte vergilendirmeyi ortadan kaldırmayı ve ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi için vergi tahsilatının sağlanması konusunda bilgi değişimini kabul etmişlerdir.¹⁴

2. Yabancı Sermaye Çekimi Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması. Taraflar, ticari, ekonomik alanlarda ve bilim-teknik alanında iş birliğini

¹³ Agreement between the government of the Russian Federation and the government of the Turkish Republic on cooperation and mutual assistance in customs matters. 16.09.2019
http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

¹⁴ Agreement between the government of the Russian Federation and the government of the Turkish Republic on avoidance of double taxation with respect to taxes on income. 15.12.2019.
http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

güçlendirmek amacıyla yapılacak yatırımlar için iyi koşullar sağlama arzularını dile getirmişlerdir. Yatırımcıların yatırımlarına gerekli güvenlik, koruma, eşit ve adil muamele şartlarının sağlanmasına, ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına ve diğer tarafa karşı yükümlülüklerine, özellikle de sermaye yatırımlarını düzenleyen yasaları yatırımcılara erişilebilir ve açık hale getirme yükümlülüğüne sıkı sıkıya bağlı kalınmasına karar verilmiştir. Taraflar, kamulaştırma şartları, tazminat prosedürü, para transferi ve anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması gibi konularda mutabakat sağlamışlardır.

3. Enerji Alanında İş birliği Anlaşması. Ekonomik iş birliğini kapsamlandırmak ve güçlendirmek amacıyla iki ülke örgütleri arasındaki iş birliğini destekleme ve karşılıklı teşvik kararı aldılar. Bu kararlar; enerji santralleri, gaz ve gaz kimya sanayi tesislerinin inşası, doğal gaz boru hatları ve yeraltı gaz depolarının inşası ve genişletilmesi, petrol rafinerilerinin inşası ve modernizasyonu, elektrik ve kömür tedariki, kömür endüstrisi tesislerinin modernizasyonu, hidroelektrik santrallerin inşaatı, petrol ve doğal gaz araması, çıkarılması ve işlenmesidir. Taraflar, Türkiye'de doğal gaz santrallerinin inşasına Rusya'dan (Gazprom) şirketinin katılmasını önerdiler. İki ülkenin petrol üretim şirketleri tarafından çıkarılan petrolün taşınmasında Rus ve Türk boru hatlarının ortak kullanılmasına karar verildi. Anlaşmanın uygulanmasını denetlemek üzere Türk-Rus Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu görevlendirildi.¹⁵

4. Rus Doğal Gazının Karadeniz Altından Türkiye Cumhuriyeti'ne Sevkiyatına İlişkin Hükümetlerarası Anlaşma. Rusya'nın tedarikini Türkiye'nin ise satın almayı taahhüt ettiği doğal gaz miktarı bu anlaşmayla belirlenmiştir: 2000 yılında 0,5 milyar metreküp olan doğal gaz ticaret hacminin 2007-2025 yılları arasında yıllık 16 milyar metreküpe kadar yükselmesi gerekiyordu. Taraflar ayrıca bir doğal gaz boru hattı inşası konusunda da anlaştılar: Hattın Rusya toprakları ve Karadeniz kesiminde kalan kısımlarının inşasını Rusya Federasyonu, Türkiye sınırları içerisinde kalan kısmını ise Türkiye Cumhuriyeti üstlenmiştir. Rusya'da ve Türkiye'de inşaatı yürüten lider firma

¹⁵ Agreement between the government of the Russian Federation and the government of the Turkish Republic on cooperation in the field of energy. 15.12.2019. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

(Türkiye'deki birtakım yerel şirketlerle birlikte) Gazprom olacaktır.¹⁶ Bu sırada, 1990'ların sonlarında Türk makamlarında anlaşma konusunda bazı anlaşmazlıklar baş göstermiştir: Milliyetçi Hareket Partisi, Rusya'dan ziyade, aynı büyüklükte gaz rezervlerine sahip kardeş ülke Türkmenistan ile bir anlaşma imzalanması gerektiğini Anavatan Partisi lideri Mesut Yılmaz'a bildirmiştir.¹⁷

5. Doğal Gazla Çalışan Enerji Santrali Kurulması Konusunda İş birliği Protokolü. Denizli'de kurulması ve 2004 yılında faaliyete geçmesi planlanan bu santralin inşasını Gazprom'un da içinde bulunduğu bir katılım grubu üstlenecekti.¹⁸

6. Hukuki, Ticari ve Cezai Konularda Adli Yardımlaşma Anlaşması. Sözleşmenin genel hükümleri aşağıdaki gibidir: “Madde 1. Akit Taraflardan birinin vatandaşları, diğerinin ülkesinde şahıslarının, mallarının ve menfaatlerinin adli ve kanuni korunması hususlarında bu Devlet vatandaşları ile aynı haklara sahiptirler.

2. Akit Taraflardan birinin vatandaşları, diğer Akit Tarafın ülkesinde, hak ve menfaatlerinin takibi ve korunmasında hukuki, ticari ve cezai konularda yetkili mahkemelere ve diğer adli makamlara bu Akit Tarafın vatandaşlarının tabi olduğu aynı şart ve formalitelerle serbestçe başvuru hakkına sahip olacaklardır.

3. Akit Taraflardan birinde merkezi olan ve bu Tarafın mevzuatına uygun biçimde kurulmuş tüzel kişiler işbu sözleşmenin hükümlerinden uygulanabildiği ölçüde yararlanabilirler.

Madde 2. İşbu Sözleşmenin uygulanması amacıyla, Türkiye Cumhuriyeti tarafından Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, Rusya Federasyonu tarafından ise

¹⁶ Agreement between the government of the Russian Federation and the government of Turkish Republic about deliveries of Russian natural gas in Turkish Republic through water area of Black sea. 15.12.2019. URL: http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

¹⁷ Kireev N.G. , Turkey – economic partner and political rival of Russia in Eurasia // Russia in the middle East: objectives, challenges, opportunities. Sb. st. Moscow: Institute for the study of Israel and the Middle East, pp.85, 2001.

¹⁸ Protocol between the government of the Russian Federation and the government of the Turkish Republic on cooperation in the energy facility on natural gas. 15.12.2019. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

Rusya Federasyonu Adalet Bakanlığı ve Rusya Federasyonu Başsavcılığı merkezi organlardır. Akit Tarafların adli makamları adli yardım taleplerini birbirlerine merkezi organları aracılığıyla göndereceklerdir. Merkezi organlar aralarında doğrudan temas kuracaklardır.

Madde 3. Akit Tarafların Adalet Bakanlıkları, talep üzerine, Akit Tarafların ülkelerinde halen veya evvelce yürürlükteki hukuk ve işbu sözleşmeye konu teşkil eden hukuki sorunlara ilişkin adli uygulamalar konularında birbirlerine karşılıklı olarak bilgi vereceklerdir." Ayrıca, hukuki ve ticari konularda yasal destek ve taraflara gerekli belgeleri sağlama prosedürü, teminat akçesinden (judicatum solvi) ve mahkeme masraflarından muafiyet şartları ve prosedürü de belirlenmiştir. Ceza hukuku ve suçluların cezalandırılması gibi çeşitli alanlarda kararlar alınmıştır.

7. İnşaat Şirketlerinin Vergilendirilmesine İlişkin Protokol. 1998 yılının sonuna kadar inşaat firmalarının 1.1.1991-31.12.1996 tarihleri arasında 36 aydan kısa sürede tamamladıkları inşaatların gelirlerinin, inşaat işinin gerçekleştirildiği tarafça vergilendirilmemesi, bu döneme ilişkin vergi borçlarının silinmesi, ödenenler var ise bu borçların geri iade edilmesine karar verildi.¹⁹ 5 Kasım 1999 tarihindeyse diplomatik pasaportlara vizesiz seyahat hususunda bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre, diplomatik pasaport hamilleri, ev sahibi ülkenin yasalarına uymak şartıyla, 90 gün boyunca vizesiz olarak Rusya ve Türkiye'ye giriş çıkış yapabilir ve ikamet edebilirler.²⁰

5 Kasım 1999'da veterinerlik alanında iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın amacı, hayvanların bulaşıcı hastalıklarını kontrol etmek ve bu konuda önlemler almaktır. Akdi Taraflar, bir ülkeden diğerine hayvanların, hayvansal ürünlerin, biyomalzemelerin ve yemlerin nakliyesinde sıhhi standartlara ilişkin bir

¹⁹ Protocol between the government of the Russian Federation and the government of the Republic of Turkey taxation of construction companies. 15.12.2019. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf.

²⁰ Agreement between the government of the Russian Federation and the government of the Turkish Republic on visa-free travel on diplomatic passports. 05.11.2019. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

anlaşma hazırlamaları ve imzalamaları için yetkili makamlarını görevlendirmeyi taahhüt etmişlerdir. Rusya ve Türkiye, hayvanlarının bulaşıcı hastalıkları hakkında veriler sunan bültenleri aylık olarak yenilemeyi ve tehlikeli bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması halinde ivedilikle karşı tarafı bilgilendirmeyi kabul etmişlerdir.²¹

27 Kasım 1999'da 15 Aralık 1997'den itibaren süregelen, Karadeniz üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne Rusya üzerinden doğal gaz tedarikine ilişkin bir Protokol imzalanmıştır. Bu anlaşma sonucu "Mavi Akım" boru hattının güzergahının, Rusya'daki İzobilnoye yerleşim yerinden, Türkiye'nin Samsun şehrine doğru olması kararlaştırıldı. Hattın Türkiye'nin gaz şebekeleri ile bağlantı noktasına kadar olan kısmının inşasını ve işletmesini, Gazprom tarafından kurulan bir şirket üstlenecekti. Gazprom ayrıca hattın, ana gaz tedarikçisi konumunda yer alacaktı. Protokolde, aynı zamanda hattın inşasını üstlenen Rus inşaat şirketinin vergi işlerinin düzenlenmesi de karara bağlanmıştır.²²

1.3. 2000'ler Putin Dönemi

2000'li yılların başında, Başkan V.V. Rusya'da Putin'in ve Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle, Rus-Türk ilişkilerinin rekabetten çok yönlü bir ortaklığa yönelik aşamalı geçişi başladı. Avrasya'da çatışmaları ve terörizmle mücadeleyi çözmek ve ayrıca ticaret ve enerjiye artan ilgiyi karşılamak amacıyla ortaya çıkan iş birliği ihtiyacı bu durumun daha kolay bir hale gelmesini sağladı. İlişkilerin daha da geliştirilmesi, iki ülkenin çok yönlüden stratejik ortaklığa geçmeye hazırladı ve yönlendirdi. Bu sürecin başlangıcı 2009 yılında atıldı. Vladimir Putin 2000 yılında Rusya Federasyonu başkanı olduktan sonra Rus-Türk siyasi ilişkileri yeni bir seviyeye ulaştı. Türkiye'ye karşı daha esnek bir politika izlemeye çalışan Moskova, birçok siyasi konuda gerilimi hafifletmeye ve fikir ayrılıklarının üstesinden gelmeye çalıştı. En yüksek ve üst düzeydeki toplantılar daha sık ve yapıcı bir nitelik kazanmış

²¹ Agreement between the government of the Russian Federation and the government of the Turkish Republic on cooperation in the field of veterinary medicine. 05.11.2019. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

²² Protocol to the agreement between the government of the Russian Federation and the government of Turkish Republic about deliveries of Russian natural gas in Turkish Republic through water area of Black sea from December 15, 1997. 27.11.2019 http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

ve hemen hemen tüm ikili iş birliği alanlarıyla ilgilenilmiştir.²³ New York'ta BM Genel Kurulu'nun 18 Eylül 2000 tarihli oturumunda Rus ve Türk dışişleri bakanları İgor İvanov ve İsmail Cem arasında bir toplantı tertip edildi. Bu toplantı ilişkilerin daha da geliştirilmesi için büyük önem arz etmekteydi. Toplantıda bölgesel ve uluslararası konular ele alındı. 2000 yılı Ekim ayı sonunda Rusya Başbakanı Mihail Kasyanov'un Türkiye'ye resmi ziyareti ile ikili ilişkilerde bir iyileşme sağlandı. Kasyanov, meslektaşı Bülent Ecevit ile yaptığı toplantıda, Rus-Türk ilişkilerinin rekabetten iş birliğine geçişinin önemine dikkat çekti. Hükümetler tarafından Rusya ve Türkiye'nin rakip değil ortak devletler olduğunun varsayılması gerektiğini de sözlerine ekledi. Toplantıda ayrıca, Türkiye'ye Rusya'dan doğal gaz temininin artırılması konusunda bir anlaşmaya varıldı.²⁴ Haziran 2001'de İ.S. İvanov Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulundu. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Türkiye Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile çeşitli görüşmeler yaptı. Görüşmeler sonucunda Avrasya'da Dağlık Karabağ çatışması, Boğazlar, enerji ve terörizmle mücadele konularında ortak bir tutum sağlamak amacıyla çalışma grubu oluşturulmasına karar verildi.²⁵ Daha sonra, New York'taki BM Genel Kurulunun oturumunda, Rusya ve Türkiye dışişleri bakanları arasında “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki Avrasya'da İş birliği Eylem Planı” imzalandı. Bu belge hem Avrasya'daki bölgesel meseleler hem de birçok küresel sorun için uluslararası kuruluşlarda sıkı bir Rus-Türk iş birliğinin yegâne anahtarıydı. İşbirliğinin coğrafi alanları planda; Güney Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu, Afganistan, Balkanlar, Karadeniz bölgesi, Akdeniz ve Kıbrıs olarak açıkça belirtilmiştir. Plana göre, iş birliğinin temel amacı Avrasya'da sürdürülebilir ekonomik

²³ Kononov A.N. , Ocherk istorii İzucheniya Turetskogo yazıka. – L.: Nauka, 1976; Meyyer M.S., Faizov S.F. Pis'ma perevodchika Osmanskikh Padishakhov Zul'fikara-Agi Tsaryam Mikhailu Fedorovichu i Alekseyu Mikhaylovichu 1640–1656. – M.: Gumanitariy, 2008.

²⁴ Rasskaz Resmi-efendiya ottomanskogo, ministra inostrannykh del.O semiletney bor'be Turtsi Rossiye-1854.

²⁵ Vasilyev A.D. , Zapiski michmana Nikolaya Klementa «God v plenu u turok 1807 Goda». Byulleten' Obshchestva Vostokovedov RAN. Prilozheniye 2. – M., 2004.

kalkınmayı ve istikrarı sağlamak amacıyla ihtilafların çözümüne katkıda bulunmaktı. Eylem Planı ayrıca uluslararası hukuk, insan hakları ve demokrasi kavramlarının devletler arasında ortak paydada anlaşılmasının Rusya ile Türkiye arasındaki iş birliği için yeni umutlar doğuracağını da belirtti. Ancak bu belgedeki en önemli ayrıntı, Rus-Türk ilişkilerinin ikili ilişkiden bölgesel iş birliğine geçişine dikkat çekmesiydi.²⁶

Terörle mücadele 2000'li yılların başında Moskova ve Ankara arasında önemli bir tartışma konusu olmaya devam etti. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Rusya ve Türkiye uluslararası terörizmle mücadeleye daha da hazır olduklarını ifade ettiler. 28 Eylül 2001'de Vladimir Putin ve Ahmet Necdet Sezer arasında 11 Eylül'den sonra Avrasya'daki durum hakkında bir telefon görüşmesi gerçekleşti. Taraflardan her ikisi de terörizmle mücadelede uluslararası toplum dayanışmasının önemini vurguladılar. Kasım 2003'te İstanbul'da düzenlenen bir dizi terör saldırısının ardından Putin, dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ı aradı ve gereken her türlü desteği vermeye hazır olduklarını ifade etti.²⁷ Seçim sonuçlarının ardından Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP), siyasi kararların kabul edilmesini kolaylaştıran bir hükümet kurması Rus-Türk iş birliğinin gelişimi açısından önemli bir adım olmuştu. Aralık 2002'de AKP lideri Erdoğan Moskova'yı ziyaret etti. Putin ile yapılan toplantıda taraflar, ikili iş birliğinin ulaştığı düzeyden memnuniyet duyduklarını dile getirdiler ve ekonomik ilişkileri geliştirme ve derinleştirme konusunda mutabakata vardılar. Hem Rusya'nın hem de Türkiye'nin seçkin iş adamları ikili ilişkiler üzerinde olumlu bir etkiye sahipti. Şubat 2004'te Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, yüz elli Türk iş adamıyla birlikte Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirdi. Abdullah Gül'ün Rus mevkidaşı Sergey İvanov'la yaptığı görüşmede taraflar, ikili iş birliğin çeşitli

²⁶ Tarle E.V. , Admiral Ushakov na Sredizemnom more (1798–1800); Tarle Ye. Rossiyskiy Flot v Sredizemnomor'ye. – M.: AST Moskva, 2009. S. 95–242; Vasilev D.D. Imperator, Sultan i Ushak-pasha. – M.: Rodina,2007. № 4. C.50–54.

²⁷ Vasilev D.D. , Iz istorii Rossiysko-Osmanskogo Boyevogo Sodruzhestva Sheremet V.I. «Muzhikistan» i «Turechina». M.: Rodina, 1998. № 5–6. (Po Materialam Fonda Kantselyarii Admirala F.F.Ushakova v RGA VMF) .TurcicaetOttomanica. Sb. v chast' 70-letiya M.S. Meyyera. – M.: IVL RAN, 2006. S. 164–180.

alanlarına yönelik dört ayrı protokol imzaladılar.²⁸ 2004 yılının 5-6 Aralık tarihleri arasında Putin, Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulundu. Bu, devlet başkanının Türkiye'ye ilk resmi ziyaretiydi. Putin'e, Tataristan Başkanı, Savunma Bakanı Sergei Ivanov, “Gazprom” ve “Tatneft” gibi büyük şirketlerin başkanları eşlik etti. V.V. Putin, dönemin Cumhurbaşkanı A.N. Sezer ve Başbakan R.T. Erdoğan bir iş forumuna katıldılar. Ziyaret, Rusya ve Türkiye'nin dostluk ilişkilerini güçlendirme amacı taşıyordu. Ziyaretin sonucunda V.V. Putin, Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dostluğu ve çok yönlü ortaklığı pekiştirmek üzere ortak bildiri imzaladı. Rus-Türk ilişkilerinin önemli ölçüde çeşitlenmesine yol açan diğer belgelerin yanı sıra, ortak bildirin imzalanması ilişkilerin bir üst düzeye geçmesini sağladı. Bu durum hem iç hem de dış faktörler açısından bir rahatlık sağladı. Hem Rusya hem de Türkiye, Ortadoğu'daki (Irak) ABD'nin saldırgan askeri politikasıyla ilgili endişelerini dile getirdi. Aynı zamanda Kürt, Çeçen ihtilafları, Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya'nın yeni bağımsız ülkelerine ilişkin politikası gibi çalkantılı konular rafa kaldırılarak Karadeniz boğazlarının güvenliği ve boru hatlarının inşası konularının tartışılması için zemin hazırlandı. Bildirinin imzalanmasına yönelik V.V. Putin, bu belgeyi imzalanmasıyla birlikte Rusya ve Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirme arzusunu yeniden teyit ettiğini belirtmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ise, Rus-Türk ilişkilerinin gelişmesinin bölgede barış, istikrar ve refah getireceğini vurgulamıştır.²⁹ 12 Ocak 2005 tarihinde Recep Tayyip Erdoğan, altı yüz iş adamıyla beraber Rusya'nın başkenti Moskova'ya bir karşı ziyarette bulundu. Türkiye'de temeli önceden atılmış olan çok yönlü ortaklık fikri taraflar arasında yavaş yavaş kendisini hissettirmeye başladı. Bu ziyaret sırasında ticaret, doğal gaz kaynakları ve Kıbrıs meselesi ağırlıklı olarak tartışılan konular arasındaydı. Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak V.V. Putin, Rusya'nın, BM Genel

²⁸ Vasilyev A.D. , Predannost', Chelovechnost'. Pomoshch'. – M.: Rodina, 2010. № 6.

²⁹ Eliseev A.V. , Po belu svetu. – SPb., 1896. T. SH. S. 335; Kartsev YU.A. Sem' let na Vostoke 1879–1886., 1906. S. 37–39.

Sekreteri'nin Kıbrıs meselesini (Annan Planı)³⁰ çözüme çabalarını desteklediğini ve Kıbrıs'ın Türk kesimine uygulanan ekonomik ablukanın haksız olduğunu düşündüğünü bildirdi.³¹ Temmuz 2005'te V.V. Putin ve R.T. Erdoğan, Rusya Cumhurbaşkanı'nın Soçi'deki yerleşkesinde bir toplantı yaptı. Toplantı tam dört buçuk saat sürdü. Bu süre, planlanan toplantı süresinden daha fazlaydı. Toplantıda ayrıca Rusya ve Türkiye'nin iş çevrelerinin temsilcileri de vardı. Toplantıda ekonomi, enerji, askeri iş birliği ve bölgesel politikalar alanında iş birliğini arttırmanın yolları tartışıldı. Ayrıca, taraflar Putin'in Türkiye'yi ziyareti sonucu varılan mutabakatları tekrardan teyit ettiler. ³²2006 ve 2007 yıllarında ikili ilişkilerin güçlendirilmesi ve çeşitli alanlarda iş birliğinin artırılması için başka üst düzey ziyaretlerde de bulunulmuştur. 2006 yılının Haziran ayında Ahmet Necdet Sezer ve aynı yılın Temmuz ayında TBMM Başkanı Bülent Arınç, Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirdiler. Federasyon Konseyi Başkanı Sergey Mironov ise Mart 2007'de karşı ziyarette bulundu. Bu ziyaretler ikili ilişkileri önemli ölçüde iyileştirdi ve parlamenter düzeye çıkardı. Bu dönemde Dışişleri Bakanları S.V. Lavrov ve A. Gül'ün yanı sıra diğer hükümet üyeleri birkaç defaya mahsus görüşmeler düzenlediler. Ağustos 2007'de A. Gül'ün Türkiye Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından V.V. Putin ona tebrik mektubu gönderdi. Mektubunda özellikle şu sözlere yer verdi: "Toplantılarımızı samimiyetle yad ediyorum. Karşılıklı anlayış halinin, ikili ilişkilerimizi niteliksel olarak yeni bir, çok yönlü, ileri düzey ortaklık raddesine çıkarmak amacıyla ortak çalışmalarımıza eşlik etmeyi sürdüreceğinden eminim." Ayrıca V.V. Putin, Rus-Türk ilişkilerinin bölgedeki güvenlik ve istikrar açısından önem arz ettiğinin de altını çizmiştir.³³ Rus-Türk

³⁰ Kononov A.N. , Biobibliograficheskiy Slovar' Otechestvennykh Tyurkologov (dooktyabr'skiy period). – M.: Nauka,1989.

³¹Vasilyev A.D. , Vzaimootnosheniya Osmanskoy İmperii i Gosudarstva Yakub-beka Kashgarskogo. – M.: Vostok, 2007. № 2.

Osmanlı İmparatorluğu ile Yakub-bek Kaşgar devleti arasındaki ilişki. - M .: Doğu,

³² Şamil. İllustrirovannaya Entsiklopediya. – M.: Ekho Kavkaza, 1997.

³³ Vasilyev D.D. , Sekretnyye materialy o Pomoshchi Rossiyskikh Musul'man Osmanskoy İmperii v Period Balkanskikh Voyn. – Kazan': Nauchnyy Tatarstan, 2008.N 1

ilişkilerinin aşama aşama gelişimi, ikili iş birliğinin çok yönlü bir ortaklıktan stratejik ortaklığa geçiş sorununu gündeme getirdi. 2009 yılının başında A. Gül'ün Moskova'ya resmi ziyareti bu süreç için bir başlangıç noktası olarak düşünülebilir. Gül, Kremlin'de Başkan D.A. Medvedev ile yaptığı görüşme sonrasında, Rusya Türkiye ilişkilerinde yeni bir aşamaya geçme ve ülkelerarası dostluk ile çok yönlü ortaklığı daha da arttırma amacı taşıyan ortak bildiriye imzalamıştır. Bu belge, iki ülke için de stratejik ortaklık için ciddi bir adımdı. Bildiride, “Rusya-Türkiye ilişkilerinin ve iş birliğinin yalnızca iki ülkenin çıkarlarına hizmet etmekle kalmayıp, aynı zamanda geniş Avrasya bölgesinde ve tüm dünyada barış, güvenlik, istikrar ve kalkınmanın sağlanmasına önemli bir katkı sağladığı” belirtilmiştir.³⁴ A. Gül, bildiriye yalnızca iki devletin taleplerinin karşılanmasından ziyade, Rusya-Türkiye ilişkilerinin yeni bir düzeye geçişini sağlamaya yönelik birtakım teklifleri de içeren “açık bir belge” olarak nitelendirmiştir. A. Gül ayrıca, Dağlık Karabağ sorununun barışçıl çözümünde Rusya'nın üstlenmesi gereken bazı hususi görevlere de dikkat çekmiştir.³⁵ Buna karşılık Medvedev, Rusya'nın Kafkasya ve Karadeniz bölgesinde güvenliğinin sağlanmasına ilişkin konularda Türkiye ile stratejik iş birliğine hazır olduğunun altını çizdi. Ağustos 2008'de Güney Osetya'daki silahlı çatışmalar nedeniyle bölgesel güvenliğe de özel ilgi gösterildi. Bu bağlamda, bölgedeki durağan çatışmaları çözme konusunda etkili önlemlerin alınması için pek çok söylemde bulunuldu. Hem Rusya hem de Türkiye, Güney Kafkasya'da istikrar olmadan Avrasya bölgesinin güvenliğinin sağlanmasının imkânsız olduğunu anlamıştı. Bunun sonucunda 11 Ağustos 2008 tarihinde Güney Osetya çatışmasının şiddetlenmesi ile bağlantılı olarak Rusya ve ABD'nin de işe dahil olmasıyla R.T. Erdoğan'ın öne sürdüğü “Kafkasya Platformu” gibi bir tür ittifak yaratma fikri, Türkiye tarafından çatışmanın tarafları arasındaki güveni arttırmayı sağlayan yapıcı bir hamle olarak kabul edildi. 20 Ağustos 2008'de

³⁴ Şerement V.I. , Proshchal'naya Depesha Turetskogo posla. – SPb.: Severnyy Vestnik, 1991. № 3; Sheremet V.I. Bosfor, Rossiya i Turtsiya v Epokhu Pervoy Mirovoy Voyny. Po Materialam Russkoy Voyennoy Razvedki. – M., 1995.

³⁵ Pylev A.İ. , the New horizons of Russian-Turkish cooperation (the beginning of the XXI century) // Middle East and modernity. Sb. article. Vol. 40. M.: Institute of Oriental studies, Middle East Institute, 2009.

ittifakın resmi adının "Kafkasya İstikrar ve İş birliği Platformu" (KİİP) olmasına karar verildi. Erdoğan, bu platform ile ilgili düşüncelerini “Bu çalışma coğrafya esaslı, bölge barışı ve ortak güvenliğe önem veren, ekonomik iş birliği ve enerji güvenliğini içeren AGİT ilke ve prensiplerine dayalı ortak kriz çözme ve yönetme mekanizmasını kapsayan, ki bu daha da geliştirilebilir, bunları müşterek çalışmalarla daha da detaylandırmak mümkün.” şeklinde ifade etmiştir. Rus-Türk siyasi ilişkilerinin gelişimi haliyle diğer alanlarda ikili iş birliğini de etkilemiştir.³⁶ Örneğin, 2001'de toplam ciro yaklaşık 3,8 milyar dolarken 2005'te 15,2 milyar dolara ulaşmış ve 2008'de ise 38 milyar doları aşmıştır. Enerji sektöründe Rus-Türk iş birliğinin bir güzel örneği de Mavi Akım projesinin uygulanmasıdır. 2003 yılına kadar Türkiye'ye yalnızca Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan üzerinden doğal gaz tedariki yapabilmekteydi. 2003 yılında gaz ihracatı, 15 Aralık 1997 tarihli Gazexport ve Botaş arasında, Karadeniz üzerinden Türkiye'ye Rus gazı temini konusunda hükümetler arası anlaşma temelinde yapılan sözleşme uyarınca, Mavi Akım doğalgaz boru hattı ile başladı.³⁷

Eylül 2001'de başlanan, 396 km uzunluğundaki "Mavi Akım" deniz hattının inşaatı Mayıs 2002'de tamamlanmıştır ve 30 Aralık 2002'de hat hizmete alınmıştır. Doğal gaz boru hattı üzerinden endüstriyel gaz tedariki Şubat 2003'te başladı. 2009'dan bu yana, Rusya ve Türkiye için nükleer enerji konusunda stratejik ve önemli bir iş birliği fırsatı doğdu. 6 Ağustos 2009, Rusya-Türkiye enerji ilişkilerinin gelişimi

³⁶ Aslan Y. , Türkiye Komünist Teşkilatının Erzurum'a yönelik Faaliyetleri ve Karabekir-Suphi İlişkilerine bir Bakış. – “23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluşun Günümüze Erzurum Sempozyumu”, Erzurum, 2002,там же, S.521-536; Kılıç S. Büyük Savaşta Erzurum'da Bulunan Almanların Bölgedeki İzlenimleri, S. 537–550; Vasilyev D. 20.Yüzyılın Başlarında Erzurum ve Cıvarı, там же, S. 469–498.

³⁶ Aslan Y. , Türkiye Komünist Teşkilatının Erzurum'a yönelik Faaliyetleri ve Karabekir-Suphi İlişkilerine bir Bakış. – “23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluşun Günümüze Erzurum Sempozyumu”, Erzurum, 2002,там же, S.521-536; Kılıç S. Büyük Savaşta Erzurum'da Bulunan Almanların Bölgedeki İzlenimleri, S. 537–550; Vasilyev D. 20.Yüzyılın Başlarında Erzurum ve Cıvarı, там же, S. 469–498.

³⁷Aydemir Ş. , Enver Paşa. Makedonya'dan Orta Asya'ya. – İstanbul, 2005 . T. 3, S. 447–656;

Tikhonov YU.N. «Revolutsionnaya missiya» Dzhemal'-pashi v Afganistane (1920–1922) //

“Vitaleus”Sb. Statey, posvyashchenny 70-letiyu V.I. Sheremeta. – M.: IV RAN, 2010. S. 288–302.

açısından kayda değer bir tarihtir. Rusya Başbakanı V.V. Putin'in Türkiye'ye yaptığı çalışma ziyaretinde, Türkiye Cumhurbaşkanı A. Gül ve Başbakan R.T. Erdoğan ile yapılan görüşmeler sonucunda liderler, nükleer enerji alanında iş birliği konulu bir protokol ve atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanımına dair bir iş birliği anlaşması imzaladılar.³⁸ Ayrıca, müzakereler sırasında iki ülke arasında çok yönlü bir stratejik ortaklığın gelişimini koordine etmek amacıyla yıllık olarak hükümetlerarası üst düzey istişareler yapılmasına karar verildi. Rusya ve Türkiye hükümetleri arasındaki bu istişareler için, esasen yeni bir mekanizma olan Yüksek İstişare Konseyi'nin (YİK) oluşturulması konusunda anlaşmaya varıldı. Çoğu gözlemci için V.V. Putin ve R.T. Erdoğan arasındaki bu görüşme, “tarihi” nitelikteydi. Özellikle nükleer enerji alanında iş birliği ile ilgili çok sayıda belgenin imzalanması ve iki ülke liderinin de ilişkileri “çok yönlü stratejik ortaklık” şeklinde tanımlaması, bu düşüncenin temelini oluşturdu. Bununla birlikte taraflar, Güney Akımı doğal gaz boru hattı ve Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projeleri gibi Rus-Türk ilişkileri için zor konular da dahil olmak üzere birçok alanda mutabakat sağlama arzusundaydılar. 12 Mayıs 2010 tarihinde Ankara'da, Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'in Türkiye ziyareti sırasında, Rusya Federasyonu Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Akkuyu sahasında bir nükleer enerji santralının inşası ve bu santralin işletilmesi konusunda bir iş birliği anlaşması imzalandı. Bu anlaşma nükleer enerji alanında Rusya ve Türkiye ilişkilerinin kilit noktası niteliğindedir.³⁹ Anlaşma bu alanda daha fazla iş birliğinin sağlanması için temel oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Türkiye'deki ilk nükleer santralin inşası projesinin Rusya Federasyonu ile Türkiye ilişkilerinin mihenk taşlarından birisi olduğunu ve iki ülke arasındaki stratejik iş birliğini daha da güçlendireceğini kaydetmiştir.⁴⁰ YİK'in kurulmasıyla ilgili raporu imzaladıktan sonra Medvedev ve

³⁸ Vospomaniya. Bor'ba musul'man Turkestana i Drugikh Vostochnykh Tyurok za Natsional'noye Sushchestvovaniye i Kul'turu. – M., 1997.

³⁹ Yalçın, A. , Tarih Perspektifinden Orta Asya'nın Geleceği. Avrasya Etüdüleri. – Ankara, 1994. № 1. s. 19–40; Saray M. Çarlık ve Sovyet Döneminde Rusların Türkler hakkındaki Görüşleri Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türkiye. Avrasya Etüdüleri. – Ankara, 1995. № 4. s ve Siyasetleri. Avrasya Etüdüleri. – Ankara, 1994. № 3. s. 15–33; Bilge S.. 63–100.

⁴⁰ Bozdağ, “Bir İnsan Dinini, Dilini, Milletini Değiştirebilir, ama Irkını Asla!” Dış Politika, 1990, Sayı 9.

R.T. Erdoğan, konseyin ilk toplantısını gerçekleştirdi. Raporda, konseyin Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik stratejiyi ve ana yönlerini düzenleyen yönetim organı olması gerektiğine dikkat çekildi. Konseyin ikinci toplantısı 16 Mart 2011 tarihinde D.A. Medvedev ve R.T. Erdoğan başkanlığında Moskova'da yapıldı. Rusya ve Türkiye başbakanları ve dışişleri bakanları düzeyinde de ayrı toplantılar yapıldı. Görüşmeler sırasında Rusya-Türkiye ilişkilerinin daha da geliştirilmesi esasında görüş alışverişinde bulunuldu. Enerji sektöründe ortak stratejik projelerin uygulanması ve karşılıklı çıkarlara ilişkin kayda değer uluslararası ve bölgesel meseleler ayrı ayrı ele alınmıştır.⁴¹

1.3.1. Rusya'nın Türkiye üzerindeki "Yumuşak Gücü": kazançlar, sorunlar, perspektifler

21. yüzyılda Rusya-Türkiye ilişkilerinin ikili iş birliğinin neredeyse tüm alanlarında yoğunlaşması, yegâne araçlarından biri "yumuşak güç" olan kamu diplomasisi alanında da kendisini göstermeye başlamıştır. Bildiğiniz üzere, "yumuşak güç" terimi, Harvard John F. Kennedy İdarecilik Okulu başkanı, Amerikan siyaset bilimci Profesör J. Nye tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Nye "Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu (2004)" adlı çalışmasında, devletin kendi ulusal güvenliğini sağlayabileceği ve dış politika görevlerini yerine getirebileceği çeşitli etki türlerini tanımlamaktadır: "sert güç" (siyasi, ekonomik ve askeri gücün birleşimi), "yumuşak güç" (kültür, siyasi değerler ve politik ideoloji) ve "akıllı güç" ("sert" ve "yumuşak" gücün birleşimi). J. Nye'e göre "yumuşak güç" kavramı, medya tarafından gücün etki kaynağı olarak yayınlanan çekici siyasi imajların ve kültürel değerlerin kullanılmasını içermektedir. Öncelikle, Rusya ve Türkiye'nin şu anda birbirine kıyasla potansiyel "yumuşak gücünün" ne olduğunu açıkça belirten iki gerçek üzerinde durulmalıdır. Hepsinden önce, 2012 yılının verilerine göre, Türkiye'nin tarihinde ilk kez en yüksek "yumuşak güç" (soft power) seviyesine sahip yirmi ülke arasına girdiği belirtilmelidir. "Etki" derecelendirmeleri her yıl İngiliz dergisi Monocle tarafından dünyadaki tüm ülkelerin siyasetinin, kültürel değerlerinin, eğitim fırsatlarının vb.

⁴¹ Rusya. Stratejik Çalışmaları 1. İstanbul: TASAM Yayınları, 2006. (Rossiya. Seriya «Strategičeskiye İssledovaniya». Vyp. 1. Predisloviye Redaktora İkhsana Chomaka)..

analizlerine dayanarak yayınlanmaktadır. Türkiye'nin 2012 listesine girmesinin ana sebepleri şunlardır: bölgesel ve uluslararası örgütler çerçevesinde birçok konuda karar alma süreçlerine aktif katılımı; ülkenin sahip olduğu yatırım çekiciliği, Türk TV şovlarının Avrupa ve Orta Doğu'daki popülaritesi ve Türk Hava Yolları şirketinin uçuş ağına her geçen gün yeni destinasyonlar eklemesi. 2012 yılının ortalarında, Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin, Rus büyükelçilerle yaptığı bir toplantıda, temel amacının “Rusya'nın yurtdışındaki olumlu imajının etkin kılınması” olduğu yeni bir diplomasi türüne geçiş çağrısında bulundu. Putin konuşmasında ara ara “yumuşak güç” terimine de değindi. Putin'in söylemi şu şekildeydi: Rus diplomasi araçları "dinamik, yapıcı, pragmatik ve esnek" olmalıdır.⁴² Şubat 2013'te, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı çalışanlarına yaptığı konuşmada Putin, faaliyet alanlarını bir kez daha özetlemiştir: “...Rus dilinin konumunu güçlendirmek, Rusya'nın yurtdışındaki olumlu imajını etkin bir biçimde desteklemek, küresel bilgi akışına doğal bir şekilde entegre olmak”.⁴³ Buradan da görüldüğü üzere “yumuşak güç” çalışmalarında Rusya ve Türkiye arasında aşağı yukarı on senelik bir fark mevcuttur. Türk TV dizileri Rusya'da reyting rekorları kırıyor, tüm Rusya'da Türk Dili olimpiyatları düzenleniyor, televizyonlarda Türk tatil köylerinin, Türk sebze ve meyvelerinin reklamları görünüyordu. Rusya pazarındaki kitlesel “ürünlerinin” sistematik olarak tanıtımı sonucu Türkiye, Rusya'daki algısını 2000'lerin başından 2010'lu yıllara gelinceye kadar önemli ölçüde değiştirmiştir. Dolayısıyla Rusya'da turizm, Türkiye'nin bu çabasıyla doğru orantıda seyretmektedir. Önceleri, Ruslar için en ucuz tatil yeri olan Türkiye, 2000'li yılların ilk çeyreğine gelindiğinde yavaş yavaş en prestijli yerlerden birisi haline gelmiştir. Dolayısıyla Türkiye örneği, popüler kültür ve kitle kültürü de dahil olmak üzere kültür alanına yapılan yatırımların hemen sonuç vermeyeceğini, ancak beş ila on yıl sonra etki göstermeye başlayacağını ve Rusya'nın başarıya ulaşmak için kısa sürede bu zaman sürekliliğinin üstesinden gelmesi gerektiğini göstermektedir. Bir yandan da Rusya, ivedilikle yeni uluslararası ilişkiler formatına

⁴² Soveshchaniye Poslov i Postoyannykh Predstaviteley Rossii 9 iyulya 2012 goda. <http://special.kremlin.ru/news/15902> (Erişim tarihi– 02.12.2019).

⁴³ Vstrecha s Sotrudnikami MID Rossii 11 fevralya 2013 goda. <http://xn--d1abbg6aiiy.xn--p1ai/news/17490> (Erişim tarihi– 02.12.2019).

uyum sağlamak zorunda kalırken, öte yandan Rusya'nın bu alandaki kapasitesini geliştirmesi için a priori mevcuttur. Öncelikle, bazı bölgelerde SSCB'nin Soğuk Savaş tecrübesi bulunmaktadır. Amerikalı bilim insanlarının da belirttiği üzere, ABD'nin 1950'lerin ve 60'ların sonlarında bilgi alanındaki kültürel ihracatının Sovyet ideolojik saldırısına karşı zayıf kalması, Sovyetler Birliği'nin dış politika propagandasını ne denli etkili bir şekilde gerçekleştirdiğinin mükemmel bir örneğidir. Komünizm, ünü tüm dünyaya yayılan cazip bir fikirdi. Bununla birlikte 2000'lerin ortalarında Rusya'da geliştirilen, basın ve akademide yaygın tartışmalara neden olan “egemen demokrasi”⁴⁴ kavramını buna örnek olarak gösterebiliriz. Yukarıda bahsi geçen Rus kavramı, Türk siyaset bilimcilerin yayınlarında, ABD'nin “demokratik standartları ve değerleri” dünya çapında yaymaya başlayıp temel ihracat “ürününe” dönüştürdüğü küreselleşme kavramı bağlamında kendi demokrasinin bir çeşidi olarak yorumlanmaktadır. “Rusya, ABD politikasından memnun olmayan herkese akıl önderliği yapma planları içerisinde” diye belirten⁴⁵ Türk yazarları, Rus örneğinin Türkiye için faydalı olabileceğine inanıyorlar.⁴⁶ İkinci olarak, çoğunlukla aşağı tabakadan, bazen de yukarı tabakadan gelen ve Rusya'nın “yumuşak güç” tecrübesini olumlu açıdan arttıran girişimler Rusya'nın Türkiye'deki konumunu güçlendirmede önemli bir rol oynar. Bu başarıların, Rus diasporası ve Rus medyasının Türkiye'deki faaliyetleri, kültürel ortam, Rus dili ve Rusya'daki Türk vatandaşları için eğitim fırsatları gibi büyük alanlarda değerlendirilmesi gerekir. Rus diasporasının konsolidasyonu ve organize faaliyetleri Rusya'nın Türkiye'deki imajını güçlendirmek için etkili bir biçimde çalışmanın temelini oluşturur. Resmi olmayan verilere göre, şu anda Türkiye'de 200.000'den fazla ana dili Rusça olan vatandaş ikamet etmektedir. Ülkenin tüm büyük şehirlerinde Rusya'dan gelen göçmenleri bir araya getiren topluluklar bulunmaktadır. Alanya Rus Eğitim ve Kültür Derneği (Alanya), Rusya Federasyonu Türkiye Cumhuriyeti İş birliği Dostluk ve Kültür Derneği (Antalya),

⁴⁴ Surkov V. , Национализация будущего // Эксперт. № 43 (537). 20 ноября 2006.

⁴⁵ A.Somunoğlu ,Rusya'nın ‘Yumuşak Gücü’: Öncelikli Hedef ‘Yakın Çevre’. – USAM, Cumhuriyet Strateji, Sayı 147.

⁴⁶ S.Yılmaz . Rusya Federasyonu Yumuşak Gücü ve Egemen Demokrasi. URL: [http://usam.aydin.edu.tr/RUSYA_FEDERASYONU_YUMUSAKGUCU\(4a2c\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/RUSYA_FEDERASYONU_YUMUSAKGUCU(4a2c).pdf) (Erişim tarihi– 01.11.2019).

İzmir Soljenitsin Rus Dili ve Kültürü Derneği (İzmir), Rusya Eğitim Kültür ve İşbirliği Derneği (İstanbul) gibi toplulukların birçoğu 2000'li yılların başında kurulmuştur. Rus diasporasının Türkiye'deki konsolidasyonu yakın zamana dek sağlanamamıştı. Bu durum, hem birtakım iç sorunlardan (Rus göçmenlerin bir araya gelme hususundaki isteksizliği) hem de Rusya'dan devlet bazında bir desteğin gelmemesinden kaynaklanıyordu. Bu tarz olumsuz faktörlerin üstesinden gelebilmek için, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı tarafından yapıcı ve edimsel adımlar atılmıştır. Bunun sonucunda, 2007 yılında Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçiliği'nin de katılımıyla Türkiye'deki Rus Yurttaşlar Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Bu durum, “aşağı tabakada” kendiliğinden ortaya çıkan çeşitli yurttaş topluluklarının birleşmesine ve koordineli olarak çalışmaya başlamasına neden olmuştur. Dernek şu anda Uluslararası Rus Yurttaşları Konseyi'nin bir üyesidir;

Derneğin görevleri arasında, Rusya vatandaşlarının Türkiye'ye taşınmaları esnasında karşılaştıkları sorunları çözenin yanı sıra, ülkede Rus kültürünün ve geleneklerinin yaygın hale getirilmesi, kültürel, eğitimsel faaliyetlerde bulunulması ve hayırseverlik faaliyetleri yürütülmesi yer almaktadır. Dernek, 2007 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in emriyle kurulan Russkiy Mir Vakfı ile beraber Rusya'nın yurtdışında “yumuşak gücünü” arttırma misyonunu üstlenen Rossotrudnichestvo tarafından desteklenmektedir. Öncelikle Türkiye'deki Rus yurttaşların isteklerini karşılamak üzere oluşturulmuş bu topluluklar, “yumuşak güç” alıcılarıyla doğrudan (etkinlikler, Rusça dil kursları, kulüp faaliyetleri vb. aracılığıyla) etkileşim kurma fırsatına sahip olmalarından ötürü, en amiyane tabirle Rus kamu diplomasisinin “rehberleri” haline gelebilmektedirler. “Yumuşak gücün” bir diğer maddesi olan, Türkiye’de Rus dili çalışmalarını yaygınlaştırma ve geliştirmenin temelleri de bu toplulukların kalbinde atıldı. 2006 yılında, İstanbul'da Rus Derneği tarafından, Moskova hükümetinin de desteğiyle; içinde klasik, metodolojik ve popüler edebiyat kütüphanesinin de bulunduğu Türkiye'nin ilk Rus Dil Merkezi kuruldu. Ana dili Rusça olan çocuklara ve Türk vatandaşlarına yönelik Rusça dil kursları da burada faaliyete geçti. Bir süre sonra, dil merkezinin girişimleriyle, Rus Dili bölümü olan üniversitelerin, Rusça dil kurslarının ve okullarının öğretmenlerine yöntemsel yardım sağlayan Türkiye Rusça Öğretmenleri Derneği kuruldu. 2008 yılında, dil merkezi çalışanları tarafından ilk kez, kurs öğrencileri ve üniversite öğrencilerinin katılımıyla

Rusça Olimpiyatları başlatıldı. Olimpiyatlar, ilk yapıldığı andan itibaren her sene düzenlenmekte ve katılımcı çeşitliliği (üniversite öğrencileri, kurs öğrencileri, Rus vatandaşlarının çocukları, öğretmenler) yükselmektedir. Topluluğun başkanı R. Rizayeva, dillerini ve kültürlerini yayma konusunda canı gönülden istekli, devlet ve girişimciler tarafından desteklenen Dünya Türk Dili Olimpiyatları organizasyonundan iham aldıklarını da itiraf etmiştir.⁴⁷ Türkiye'de Rus dilini tanıtmaya girişimleri Rossotrudnichestvo ve Russkiy Mir Vakfı tarafından üstlenilmiş ve 2009 yılından bu yana Rus Dili Uluslararası Hedef Programı'nın bir parçası olarak Rusça Dil Ofisleri açılmaya başlanmıştır. 2012 yılının sonunda, ülkede Russkiy Mir Vakfı tarafından maddi destek gören altı adet Rusça dil odası bulunmaktaydı: Odalarda sanatsal, referans, bilimsel-metodolojik ve özel hazırlanmış edebi kaynaklarla beraber elektronik el kitapları vb. verilmekteydi. Rusça dil odalarının programlarında sadece Rus dilini değil, aynı zamanda Rusya'nın tarihini ve kültürünü öğreten içerikler de bulunmaktadır. Rusya hükümetinin de bu konuda desteği doğal olarak bekleniyordu. Bu nedenle, 2010 yılında, D.A. Medvedev, yurtdışında Rus dilini öğretmek yolunda yeni bilgi ve teknoloji imkanları sağlama ihtiyacına şu sözlerle değinmiştir: “Rusça konuşan yabancı devletlerin temsilcileriyle çalışmanın çok daha kayda değer etkileri mevcut... İşimizin önceliklerinden birisi de bu olmalı...”⁴⁸ Buna ek olarak “Rusya'nın Sesi” radyo şirketinin Rusça derslerine internetten kolay bir şekilde ve ücretsiz erişim sağlanabilmektedir.⁴⁹ Türkçe yayın yapan radyo, Türk izleyicisinin ilgisini çekmektedir. Devletin “yumuşak güç” araçlarının yurtdışındaki başarısını belirleyen faktörlerden biri, üniversitelerindeki yabancı öğrencilere yüksek öğretim imkanlarını sunmasıdır. Rusya 1996 yılından bu yana, Rus eğitim kurumlarında Türk vatandaşlarının eğitimi ve yüksek öğrenimi için devlet bursları vermektedir (yaklaşık 40-50 burs). Buna ilaven, çeşitli kaynaklara göre, 100 ila 500 kişilik kayda değer sayıdaki Türk öğrenci grubu, Rus üniversitelerinde paralı eğitim almaktadır. Kültür

⁴⁷ Russkiy yazık v Turtsii Nabirayet Populyarnost'. Rusça Türkiye'de http://rus.ru/radio_broadcast/6325932/85750364/ .(Erişim tarihi– 02.12.2019).

⁴⁸ Vstrecha s vypusknikami Rossiyskikh i Sovetskikh VUZov <http://xn--d1abbgf6aiiy.xn--p1ai/transcripts/9386> . (Erişme tarihi 02.11.2019).

⁴⁹ <http://turkish.ru/rus-language/> (Erişme tarihi 22.01.2020).

alanında atılan en büyük adımlardan biri de Aralık 2012’de imzalanan, Türkiye’ye Rusya’da, Rusya’ya Türkiye’de kültür merkezi açma imkânı sunan anlaşmadır.

1.3.2. Türkiye-Rusya: Karşılıklı çıkarlar, fırsatlar ve çelişkiler

Ekonomik iş birliği, iktisadi açıdan en çok piyasalar arasında rekabet biçiminde ortaya çıkan karşılıklı çıkarlar ve çelişkiler arasındaki ilişkiye dayanır. Karşılıklı çıkarların temel dayanağı ekonomik kalkınma düzeyidir. Bu nedenle Rusya ve Türkiye için makroekonomik göstergelerin 2000, 2005 ve 2010 yılları bazında karşılaştırılması uygun görünmektedir.

Tablo 1

Rusya'nın makroekonomik göstergeleri ve Türkiye (GSYİH, GSMH - milyar dolar, kişi başına GSMG - ruble)

	2000		2005		2010	
	Rusya	Türkiye	Rusya	Türkiye	Rusya	Türkiye
GSYİH döviz kur	260	267	764	363	1480	735
GSMH taraf.PPP	1 170	459	1 523	612	2 720	1 104
GSMH kişi başına nüfus değiş tokuş kurs	1 660	3 090	4 460	4 710	9 910	9 500
GSMH kişi başına nüfus PPP	8 030	7 030	10 640	8 420	19 190	14 580

Kaynak: Dünya Bankası Raporları.⁵⁰

⁵⁰ Avatkova V.A. , Fedorçenko A.V. , “Rossiysko-turetskiye otnosheniya: 2002–2012 gody”, materialy Kruglogo stola, g. Moskva, s.73-74; 13 aprelya 2013 .

Tablo 2.**Bu göstergelere dayanarak, Rusya için veri oranları****Türkiye için göstergeler aşağıdaki gibidir:**

	2000	2005	2010
GSYİH, değişim. kurs	0,97	2,1	2,0
GSMH tarafından PPP'ye	2,55	2,5	2,46
Kişi başına GSMH değişim. kurs	0,54	0,95	1,04
Kişi başına GSMHPPP	1,1	1,3	1,3

Kaynak: Dünya Bankası Raporları.⁵¹

Hesaplanan verilerden yola çıkarak, 1990'ların başındaki krizden sonra Rus ekonomisinin hızla toparlanmaya başladığı 2005 yılında Rusya'nın GSYİH'sının 1989 yılı kriz öncesi dönemdeki halinin %90'ına dahi ulaşmamış olmasına rağmen, ekonomik dengeler Rusya lehine değişmeye başlamıştır ve günümüzde Rus ekonomisinin hacmi, Türk ekonomisinin iki katı düzeydedir. Ancak GSYİH'daki boşluğun kademeli biçimde daralma eğilimi göstermediği açıkça görülebilir. Aynı zamanda, tüm ülke çapında verimlilik hemen hemen tüm dönemlerde aynı düzeyde seyretmektedir. Bu durum kişi başına düşen milli gelir bazında hem döviz kurunda hem de satın alma gücü paritesinde gözlemlenebilir. Böylece, Rusya ve Türkiye gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alır ve uluslararası değişim alanında her iki ülke de oldukça dengeli kurumları temsil etmektedir. Ülkelerimizin ekonomik modellerinin özellikleriyle ilgili birçok gösterge çakışmaktadır. İki ülkeyi, birçok dünya ülkesinin ekonomik kalkınma hızına ivme kazandıran, ekonomilerin liberalleşme derecesi yönünde karşılaştıralım.⁵² Eğer, bu göstergelerdeki sapmaları bir kenara bırakacak

⁵¹ Avatkova V.A. , Fedorçenko A.V. , “Rossiysko-turetskiye otnosheniya: 2002–2012 gody”, materialy Kruglogo stola, g. Moskva, s.73-74; 13 aprelya 2013.

⁵² Ekonomika stran blizhnego zarubezh'ya / Pod red.A.S. Bulatova. – M.: Magistr INFRA-M, ss 20-21, 2011.

olursak, Türkiye, bu göstergeler açısından daha iyi bir düzeydedir. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın "Kalkınmadan Reformlara"⁵³ adlı raporuna göre, 2010 ortası itibariyle Rusya'da özel sektörün GSYİH içindeki oranı %65 iken Türkiye'de %70 oranında olmasından bu sonucu çıkarabiliriz. Rusya'da büyük işletmelerin özelleştirilmesi alanında ülke notu 3 iken Türkiye'nin notu 3+, küçük işletmelerde ise her iki ülkenin notu da 4 puan olmuştur. Her iki ülke de işletmelerin yapısal olarak yeniden düzenlenmesi konusunda düşük seviyede kalmıştır. Ancak bu konuda da Türkiye, aldığı 3 puanla, Rusya'nın 2 puanına kıyasla daha iyi bir nota sahip olmuştur. Fiyat serbestisi esasında iki ülke de aynı notu almıştır.⁵⁴ Ancak dış ticaret ve döviz piyasası Türkiye'de (4+) Rusya'ya (3+) nazaran daha serbesttir. Antitröst politika da aradaki fark çok fazla olmamakla beraber (Rusya 2+, Türkiye 3-) Türkiye'de daha başarılıdır. Altyapı reformları konusunda iki ülke de aynı notu (pek de yüksek olmayan 3- notunu) almıştır. Ekonomik model özelliklerinin yanı sıra makroekonomik göstergelerin bu şekilde denk gelmesi, ülkelerin eşit ortaklar olarak ekonomik iş birliği yapmalarına katkı sağlayan faktörlerden biridir. İş yapma şartları bakımından, 2012 yılında Türkiye 183 ülke arasında 71. sırada (2011- 73. sıra), Rusya ise 120. sırada (2011- 124. sırada) yer almıştır. Her iki ülke de küresel rekabet gücü açısından aşağı yukarı aynı düzeyde açığa sahiptir. 2012-2013 yıllarında Türkiye'nin küresel rekabet endeksi 4,5'tir ve ülkeler arası sıralamada, 2010-2011 yıllarında yer aldığı 59. sıradan 43. sıraya yükselmiştir. Rusya 2012-2013 yıllarında 4,2 endeksi ile 67. sırada yer almasına rağmen sıralamasını arttırmayı başarmıştır.⁵⁵ Her iki ülke de temel gereksinimler grubu için aynı endekse sahip olsalar da Rusya makroekonomik istikrar açısından (sırasıyla, dünyada 22. ve 55. sıralarda) Türkiye'den büyük ölçüde ileridedir. Ancak Rusya, kamusal çevre (mülkiyet haklarının korunması vb.) göstergelerinde 64.

⁵³YEBRR. Ot Vosstanovleniya k Reformam. Doklad. – London, ss 4, 2010.

⁵⁴ The Global Competitiveness Report 2012–2013. Klaus Shwab, World Economic Forum. JavierSala-i-Martin, Columbia University. – Geneva. 2012. www.welforum.org/gcr 12.09.2019

⁵⁵ Vedeniye biznesa v usloviyakh bol'shey prozrachnosti // MRBR/Vsemirnyy bank. – Washington, 2012.

Sırada olan Türkiye'nin oldukça gerisinde kalarak 133. sırada yer almaktadır. Altyapı endeksi olarak her iki ülke de benzer sıralamaya sahiptir. 4,5 endeksli Rusya 47. sırada, 4,4 endeksli Türkiye ise 51. sıradadır. Bu da iki ülke ilişkilerinde coğrafi yakınlık faktörünün daha etkin şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Türkiye, rekabet gücünün etkinliğini arttıran faktörler grubunda daha yüksek göstergelere sahiptir. Ülkeler arasındaki ekonomik iş birliği açısından, emtia piyasalarının etkinliği (Türkiye 38. ve Rusya 134. sırada), finans piyasalarının vadeleri gibi faktörler oldukça önemlidir (Türkiye 44. sırada, Rusya 130. sıradadır).

Teknolojik yatkinlık alanında Türkiye'den (53. sırada) birkaç sıra geride yer alan Rusya (57. sırada), Türkiye'yi pazar hacmi, eğitim seviyesi ve iş gücü piyasası etkinliği bakımından geride bırakmaktadır. İnovasyon göstergelerindeyse Türkiye ve Rusya arasında devasa bir farktan söz edebiliriz (Türkiye 55. sırada, Rusya 85. sırada). Özellikle de vade işlemleri ve opsiyon piyasalarında Türkiye 47. sırada yer alırken Rusya 119. sırada yer alır.⁵⁶ Bu göstergelerden yola çıkacak olursak, Türkiye pazarının yanı sıra, iş yapma, ekonomiyi modernize etme konusunda Türkiye'nin deneyimlerinden faydalanmak, Rusya'nın çıkarına olacaktır. Rusya'nın diğer ülkelerle olan ilişkilerinde bazen politik, bazen ekonomik vektörler hakimdir. Buna örnek verecek olursak; Türkiye ile Rusya'nın ekonomik bağlarının politik bağlarından, İran ile Rusya'nın ise siyasi bağlarının ekonomik bağlarından daha öncelikli ve üstün olduğunu görürüz.

Washington'daki strateji ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nin son raporunda da belirtilmiştir.⁵⁷ Rusya'da 2011 yılında Türkiye'den gelen DYY miktarı 7,3 milyar dolar olmuştur. 1400 adet proje anlaşmasının toplam hacmi 38,5 milyar dolardı. 2011 yılında Türkiye, Rusya'ya 6 milyar dolar yatırım yapmıştır ve yapılan toplam yatırım miktarı 20,3 milyar dolara yükselmiştir. Gerçekten de Rusya'nın

⁵⁶ The Global Competitiveness Report 2012–2013. Klaus Shwab, World Economic Forum. HavierSala-i-Martin, Columbia University. – Geneva. Pp.12-13, 2012. www.welforum.org/gcr

⁵⁷The Global Competitiveness Report 2012–2013. Klaus Shwab, World Economic Forum. HavierSala-i-Martin, Columbia University. – Geneva. Pp.304-350,2012. www.welforum.org/gcr

⁵⁷ The Turkey, Russia, Iran Nexus. Driving forces and Strategies. www.csis.org/files/publication/130318 .

Türkiye'yle ticaret hacmi Rusya'nın İran ile olan ticaret hacminin 10 katından daha fazladır (2012 yılında 33 milyar dolar). Bununla beraber, Türkiye ile ekonomik ilişkilerimiz siyasi çıkarlarca belirlenmese dahi, Rus siyasetinde Türk vektörü karşılıklı ekonomik çıkarlara dayandığından ve Avrupa ile ilişkilerimizde bize avantaj sağlayacağından bu durumun diğeriyle her halükârda çelişmediği açıkça görülmektedir. Çünkü Avrupa ülkeleri kendi politikalarında, bizim Türkiye olan ekonomik ilişkilerimizin durumunu ve en önemlisi de bu alanda gelişimin getirdiği beklentileri dikkate almazlar. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'nin NATO üyesi oluşu karşısında gösterdiği tutum için de geçerlidir. Aynı şey, BTC petrol boru hattı ve BS doğal gaz boru hattı gibi projeler dahilinde Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan'da ekonomik nüfuzunu arttırması sebebiyle, Rusya'nın siyasi etkisinin gitgide azaldığı Transkafkasya bölgesi için de söylenebilir. Türkiye ile ekonomik ilişkilerin sıklaştırılması, Avrupa'daki Rus siyasi gücünün korumasına katkıda bulunduğu kadar, Rusya'nın Transkafkasya'daki siyasi ve ekonomik etkisinin azalması, Kuzey Kafkasya bölgesi üzerindeki etkileri açısından tehlikeli olan İslamcı gruplar da dahil olmak üzere Rus karşıtı radikal yönelimlerin artmasına neden olmaktadır. Rusya ve Türkiye'nin çıkarlarının örtüşmesi, ekonomik bağların yapısında kendisini açıkça gösterir. Bildiğiniz üzere Rusya, Türkiye'nin doğal gaz, petrol ve hatta kömür gibi enerji kaynaklarının ana tedarikçilerinden bir tanesidir. Rusya için Türkiye kısa vadede enerji kaynaklarının bir ithalatçısı olmasının yanı sıra uzun vadede, Avrupa'ya enerji kaynakları, özellikle de doğal gaz için bir geçiş ülkesi konumundadır. Bu durumu, Ocak-Eylül 2012 dönemi Rusya'dan petrol ithalatında Türkiye'nin yalnızca %10'luk bir paya (İran %44) sahip olmasıyla ve⁵⁸ 2011 yılında Türkiye'nin Rusya'dan doğal gaz ithalatında %58'lik bir paya (İran %19) sahip

⁵⁸ The Turkey, Russia, Iran Nexus. Driving forces and Strategies. Rusya-Turkiyestrategijisi birliği Suriyer⁵⁸ The Global Competitiveness Report 2012–2013. Klaus Schwab, World Economic Forum. HavierSala-i-Martin, Columbia University. – Geneva. Pp.12-13, 2012. www.welforum.org/gcr

⁵⁸The Global Competitiveness Report 2012–2013. Klaus Schwab, World Economic Forum. HavierSala-i-Martin, Columbia University. – Geneva. Pp.304-350,2012. www.welforum.org/gcr

⁵⁸ The Turkey, Russia, Iran Nexus. Driving forces and Strategies. www.csis.org/files/publication/130318 .

⁵⁸ The Turkey, Russia, Iran Nexus. Driving forces and Strategie izinden etkilenmez. P.4 www.belgeler.com/blg/2zu5 23.11.2019.

olmasıyla kanıtlayabiliriz. Rusya'nın doğal gaz ihracatında Türkiye'nin %10'luk ve Avrupa ülkelerinin %63'lük bir paya sahip olması en azından İtalya, Avusturya ve diğer bazı Avrupa ülkelerinin piyasaları nedeniyle gelecekte korunabilecek ve payı arttırılabilecek bir konuma sahiptir. Bu açıdan bakacak olursak, Rusya'nın sahip olduğu rezervleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Doğal gaz kaynaklarının miktarı hem Rusya hem de Türkiye için büyük önem arz etmektedir. Rusya 44,6 trilyon metreküple dünya doğal gaz rezervlerinin yüzde 21'inden fazlasına sahiptir ve bu rezervler 2012 yılı itibariyle 73,5 yıl daha yeterli olacaklardır. Bu sebepten ötürü doğal gaz ticareti, her iki ülke için de ilgi çekici bir konumdadır. Rusya'nın gaz rezervlerine kıyasla dünyada daha az (%5,3) bir paya sahip olan 86,2 milyar varillik petrol rezervleri mevcut üretim hızında en az 23,5 yıl daha yeterli olacaklardır. Bununla birlikte Gazprom Neft şirketinin 2013 yılında Batı Sibirya'da bitümlü şeyl sahasında kuyu açmasının sonucu Rusya'nın on yıllar boyunca bitümlü şeyl üretimini sürdüreceğini de hesaba katmak gerekir.⁵⁹ Rusya'nın hammadde ihracatı eğilimini göz önünde bulundurursak Rusya, bir hammadde tüketicisi olan Türkiye'nin pazarına büyük ilgi göstermektedir. Türkiye günlük 0,7 milyon varil petrol tüketiyor, rafinerilerinin ve petrokimya tesislerinin sayısı artış gösteriyor ve Türkiye artık petrol ürünleri ihracatıyla ilgileniyor. Bu, Türkiye için bir yandan petrol ithalatına bağımlılıkta bir artış anlamına gelse de diğer yandan, özellikle de tedarikçilerin sayısının yükselişiyle beraber verimli bir ihracat sanayisinin geliştirilmesi anlamına gelir. Ayrıca, bir rafineride teknolojik olarak yalnızca belirli bir tür petrolün işlenebilmesi de sürdürülebilir iş birliği koşulları yaratır. Bu bağlamda, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının yükünü hafifletme gereksinimi sonucu Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesi ortaya çıkmıştır. Şüphesiz Rusya, Türkiye'nin büyüyen doğal gaz piyasasına da ilgi göstermektedir. Elektrik santrallerinde yakıt olarak doğal gaz kullanımına geçiş hususunda Türkiye'nin üst noktalara ulaştığını söylemek mümkündür, fakat kimya endüstrilerinin gelişimiyle bağlantılı olarak ekonominin ihtiyaçları da artmaktadır. Ancak hatlarını çeşitlendirme açısından Avrupa'ya doğal gaz temininde Türk topraklarını kullanmak da Rusya için aynı derece önemlidir.

⁵⁹ The Turkey, Russia, Iran Nexus. Driving forces and Strategies. Rusya-Turkiyestrategijiisbirliği Suriyerizindenetkilenmez. P10, URL: www.belgeler.com/blg|2zu5/ 23.11.2019.

Çünkü “Mavi Akım” hattının çalışmaya başlamasıyla beraber Ukrayna ve Beyaz Rusya’ya olan bağımlılık önemli ölçüde azalacaktır. Bu bağlamda, Avrupa ülkelerinin kaya gazı kullanarak gaz talebini azaltma ihtimali gündeme gelmektedir. Pekâlâ bu durum, Rusya’nın Türkiye üzerinden gaz ihracatını kötü etkiler mi? Şüphesiz, Avrupa ülkelerinde halihazırda var olan kaya gazı üretim teknikleri çevresel etmenler tarafından kısıtlanacağından günümüz dünyasında bu faktörü hesaba katmak gereksizdir. Ancak uzun vadedeki çalışmalar için aynı şeyi söyleyemeyiz. Rusya’da taş kömürü madenciliği hakkında Türkiye’nin ihtiyaca yönelik alımlarını sürdüreceğine dair birçok olumlu yönde tahmin mevcut. Şüphesiz ki Rusya’nın nükleer santrallerin ve çeşitli düzeylerde hidroelektrik santrallerinin inşasına katılımı ekonomik ilişkileri enerji alanında güçlendirecektir. Bu elbette Türkiye’nin 2011-2014 yılı Sanayi Stratejisine uygun olarak ülke çıkarlarını karşılamaktadır. Ancak bu durumda, Türkiye pazarında hammadde tedarikçisi olmasının dışında, bilim-teknik alanında çağdaş teknolojilere sahip bir ülke olan Rusya’nın bu konudaki çıkarları daha fazladır. Bu nedenle, enerji alışverişinde iş birliği hattındaki çıkarların örtüşmesi ve bu tür bir iş birliği için potansiyel kaynakların korunması oldukça açıktır. Enerji alanındaki iş birliğinin artması sonucu ortaya çıkan enerji akışı güvenliği sorunu, yalnızca Rusya ve Türkiye’nin değil, aynı zamanda Türkiye üzerinden enerji hammaddesi alan ve tedarik eden tüm ülkelerin ortak sorunudur. Bu da bu sorunu bölgesel, hatta küresel bir sorun düzeyine getirmektedir. Hem Rusya’nın hem de Türkiye’nin, Avrupa’nın güvenliğin bölünmezliği ilkesi konusundaki tavrı aynı olmakla beraber iki ülke de Karadeniz havzası içinde çok taraflı güvenlik iş birliğini genişletmek için ortak girişimlerde bulunmaktadır. Bununla birlikte, Rusya ile Türkiye arasında ekonomik çelişkiler vardır ve bu çelişkiler, Türkiye’nin Rus enerji kaynaklarına duyduğu ihtiyaç ve Rusya’nın da Avrupa doğal gaz pazarına açılmak için Türkiye’nin geçiş noktası olarak kullanılması potansiyeli ile ilgilidir. Rus enerji kaynaklarının ithalatına yönelik gitgide artan bağımlılık her ne kadar Türkiye’nin enerji güvenliğini zayıflatsa da bu, aynı zamanda Rusya’yı Türk pazarına bağımlı hale getirmektedir. Elbette; Azerbaycan, İran ve gelecekte Türkmenistan, Kazakistan ve Irak’tan gelen doğal gaz boru hatlarının inşası, Gazprom’un rekabet mücadelesi yalnızca piyasalarda değil, aynı zamanda ülkenin güneyinde yer alan Rus doğalgaz boru hatlarını değerlendirmek amacıyla Hazar Denizi’nden çıkan doğal gazın

kullanılma ihtimali yüzünden de artacaktır. Esas itibariyle Türkmen doğal gazının Nabucco doğal gaz boru hattı vasıtasıyla aktarımını sağlamak için inşa edilen Trans Hazar doğal gaz boru hattı ve Şah Deniz'in 2. aşamasıyla Azerbaycan'dan gaz tedariki sağlanması amaçlanan TANAP projesi, her iki projenin de hissedarı olan Türkiye'nin faydasına olacak ve her şeyden önce Gazprom'un işini zorlaştıracaktır. Türkiye ve Rusya'nın Avrupa pazarına doğal gaz tedarik yolları sağlama konusunda girdikleri rekabet, 2011 yılı sonunda hattın Türkiye'nin Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesine döşenmesi kabul edilmiş olsa da "Güney Akımı" projesi müzakerelerinde kendisini iyice göstermiştir. Enerji fiyatlarındaki rekabet de gitgide artmaktadır. Son birkaç yıl bize, Batı hattı da dahil olmak üzere Rusya'dan doğal gaz tedarikiyle ilgili sorunların Azerbaycan'dan, özellikle de İran'dan doğal gaz arzının büyümesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Yatırım koşullarında, özellikle de SWIFT sisteminden ayrılması durumunda İran, fiyat indirimlerine ve Türkiye için uygun ödeme yöntemlerine gitmeye hazırdır. Ekim 2012 tarihinde Ankara'da İran heyetiyle, İran'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının temin edilebilmesi amacıyla Avrupa'ya Türkiye üzerinden bir petrol boru hattı ve doğal gaz boru hattı inşası ihtimali görüşüldü. Bilindiği üzere, İran'ın çevresindeki gerginlik varlığını senelerdir korumaktadır. Ancak o dönemde durum, bizzat İran'ın kendisi için siyasi ve ekonomik açıdan karmaşık bir haldeydi. İran'ın yakın gelecekte nükleer enerji meseleleriyle ve ABD ilişkileriyle ilgili tutumunda bir değişiklik yaşanması ihtimalini göz ardı edilmemeli. Bu durumda, boru hatlarının inşa edilme olasılığı yükselecek ve bu da bölgede ve Türkiye çevresinde tırmanan rekabeti iveren hale getirecektir. Türkiye, böyle bir durumdan her halükârda karlı çıkan taraf olacaktır. Enerji rezervi yok denecek kadar az olan ülke, coğrafi konumu sebebiyle adım adım dünyanın en büyük enerji merkezi olma yolunda ilerliyor. Bu, büyük ölçekli projelerde Türkiye'nin de dahil olduğu çok taraflı katılımı sağlayacak yeni iş birliği biçimleri arayışında Rus şirketleri tarafından dikkate alınması gereken bir durumdur. Batı Hattı üzerinden gelen Rusya doğal gazının alıcısı konumundaki özel Türk doğal gaz şirketi Bosphorus'a Rus sermayesinin katılımı, bu biçimde gerçekleşen iş birliğine örnek olarak gösterilebilir. Enerji alanında Rusya ve Türkiye'nin çıkarlarının çeliştiği durumlardan biriye, Kıbrıs'ın kıta sahanlığında, özellikle de bu alandaki parsellerden en büyüğü olan Afrodit petrol ve doğal gaz sahasında yapılan arama çalışmaları sonucu

ortaya çıkan durum olarak gösterilebilir. 12'nci kıta sahanlığı parselinde çalışma yürütmek için başvuruda bulunan şirketler arasında Rus şirketleri de bulunmaktadır. Bu parsellerle ve Türkiye tarafından tanınan ve aslen bağımsız bir devlet olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin haklarıyla yakından ilgilenen Türkiye'nin bu meseledeki konumu gayet açıktır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın petrol ve doğal gaz şirketlerine bu tartışmalı parsellerde çalışmaktan kaçınmaları çağrısında bulunmasına rağmen, bu konuda Rusya ile Türkiye arasındaki fikir ayrılıkları radikal nitelikte değildir ve esas olarak Kıbrıs'ın tek bir ülke altında birleşmesi güdümüne bağlıdır. Şüphesiz, metal arzı meselesine iki tarafın da karşılıklı ilgisi sürmektedir. Türkiye, paslanmaz çelik üretimi için Rusya'dan metal ürünleri tedarik etmektedir. Rusya için bu, endüstrisinin mevcut durumunda faydalıdır, ancak bu hammadde bileşeninin ihracatının devam etmesi ülkemizde mevcut olan metalürji endüstrilerinin modernizasyonu önünde bir engel niteliği taşımaktadır. MMK'nın Türk Atakaş Şirketler Grubu'nun İskenderun Metalürji Sanayi Tesisleri hisselerini satın alarak Türk metal piyasasına girişi, belli bir noktaya kadar iki ülkenin ortak çıkarlarını yansıtan başarılı ve etkin iş birliğinin bir örneğidir. MMK Metalürji'nin sahip olduğu bu tesisin şu anda Suriye, İran ve diğer ülkelere yaptığı ihracatın azalması ve küresel kriz sırasında Türkiye piyasasındaki düşüş nedeniyle ürün satışıyla ilgili yaşanan sıkıntılar, yurtdışında iş yapma deneyiminin değerini azaltmamaktadır. Üretim modernizasyonu ve açık deniz terminali inşasına yaklaşık 2 milyar dolar yatırım yapan MMK, yakın gelecekte talep edilir hale gelecek modern bir metalürji tesisi kurmayı başarmıştır. Anadolu Efes, Koç, Zorlu, Eczacıbaşı gibi büyük holdinglerin yanı sıra özellikle Rusya'nın Müslüman bölgelerinde faaliyet gösteren birçok küçük ve orta ölçekli şirketin faaliyetleri Rusya için oldukça karlıdır. Örneğin, Tataristan Cumhurbaşkanı Rustam Minnihanov'un 13 Mart 2013 tarihinde Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) heyetiyle yaptığı toplantıda belirttiği üzere Türkiye, Tataristan topraklarında, işletme sayısı bakımından ilk sırada yer almaktadır. 2013 yılının sonbaharında, Türk düz cam imalat şirketlerinin uğrak noktası haline gelen Alabuga özel ekonomik bölgesinde, Türk sermayesinin de katılımıyla büyük bir ağaç işleme kompleksinin inşasına ve hijyenik kâğıt ürünlerinin üretimine yönelik iki ek projenin daha başlaması beklenmektedir. Tataristan Cumhurbaşkanı ayrıca, Türk iş dünyası temsilcilerinin Kama Endüstri Parkı "Master", IT-Park ve diğer

yenilikçi bölgelerle ilgilenmelerini de önermiştir.⁶⁰ Türklerin Moskova, Leningrad, Vladimir, Kaluga gibi bölgelerde gerçekleştirdikleri aktif iş faaliyetleri bölge nüfusunun istihdamının artmasına yardımcı olmaktadır. Türkiye son yıllarda, sadece büyük işletmelerin değil, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin faaliyete geçirilmesi için gerekli koşulların yaratıldığı Organize Sanayi Bölgeleri'nin (OSB) oluşturulması ve geliştirilmesi konusunda çokça tecrübe kazanmıştır. Türk iş dünyasının bu kesimi, küresel krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini birçok yönden hafifletmeyi başarmıştır. Türkiye'nin bu konuda kazandığı tecrübe Rusya için de faydalı olmaktadır. Rusya'da Türk şirketlerinin yardımıyla benzer sanayi bölgeleri oluşturulmakta ve geliştirilmektedir: Enka, Alarko ve yöneticisi Türkiye-Rusya İş Konseyi başkanı Erman Ilıcak olan Rönesans Holding⁶¹ gibi Türk inşaat şirketleri, İvanovo Oblastı'nda, Vladimir Oblastı'nın Aleksandrov rayonunda ve diğer birçok bölgede⁶² Rusya'nın devlet ve özel şirketlerinin geleneksel iş ortağı konumundadır. Seyahat vizelerinin karşılıklı olarak kaldırılması, turizm alanında iş birliği yönünden iki ülkenin çıkarlarına da hizmet etmektedir. Örneğin, bu durum bir yandan Rusya'dan gelen turist sayısında bir artışa sebep olacağı gibi (2013 yılında öngörülen verilere göre 4 milyon turist), diğer yandan gelecekte Türkiye'nin Karadeniz'in Kuzey Kafkasya sahillerinin aranjmanına katılımını sağlayacaktır.⁶³ Ekonomik ilişkilerin çeşitli yönleri göz önüne alındığında, çıkarların örtüştüğü ve çeliştiği yerleri belirtmek mümkündür, ancak ilişkilerimizin genel dengesi artan ekonomik iş birliği yönünde seyretmektedir. Buysa yalnızca ticaret hacmini 100 milyar dolara çıkarmayı değil, aynı zamanda yatırımların karşılıklı teşvik edilmesi ve korunması, çifte vergilendirmenin önlenmesi gibi konularla ilgili anlaşmalar da dahil olmak üzere son yıllarda kurulmuş sağlam bir yasal zemine dayanan yatırım iş birliğinin genişletilmesini de kapsar. Bu ayrıca 12

⁶⁰ Ekspert. 2013. № 14 (846). 8–14 aprelya.ss 24.

⁶¹ <http://www.aspredrt.ru/monitoring?id=1495> 12.06.2020.

⁶² Turtsiya: Novaya rol' v Sovremennom mire. – M.: TSSA RAN,ss 50, 2012.

⁶³ Sm.: o Zaklyuchennykh Kompaniyey Kontraktakh Tol'ko v 2013 Godu na Stroitel'stvo

Krupneyshikh Ob'yektov v Moskve i S-Peterburge na sayte www.ronesans.com (Erişim tarihi 03.07.2019).

Mart 2013 tarihinde Moskova'da, Rusya Dış Ticaret ve Sanayi Odası, Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) çerçevesinde faaliyet gösteren Türkiye-Rusya İş Konseyi ve Rusya-Türkiye İş Konseyi liderleri arasında yapılan; elektronik ticaret, uzay iletişimi (NIS GLONASS), Rusya'nın güneyinde çok fonksiyonlu bir lojistik merkezinin oluşturulması ve turizm altyapısının geliştirilmesi amacıyla projelere başlanması hususunda iş birliğini geliştirme konularının gündeme getirildiği çalışma toplantısı ile doğrulanmıştır. Sonuç olarak yatırım iş birliğinin arttırılması, ülkelerimiz arasındaki ticaret hacmini üç katına çıkarma hedefimizi daha gerçekçi bir hale getirmektedir.

1.3.3. Türkiye-Rusya: Ekonomik ve siyasi karşılıkların aşılması

21. yüzyılın ilk on yılı Rusya ve Türkiye için siyasi, sosyo-ekonomik gelişmeler ve ikili ilişkilerin kurulması açısından önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemdi. Türkiye'nin son on yılda iktisadi potansiyelindeki artışın dünya ekonomisi ve uluslararası ilişkiler sistemi üzerindeki etkisini her şeyden önce bölgesel olarak kayda değer ölçekte arttırmasını sağlaması Rusya'nın dış politika çıkarları açısından büyük önem arz eder. Batı Asya'da İsrail'le birlikte Türkiye; ekonomiyi, siyaseti, sosyal çevreyi modernleştirme düzeyinde çokça ilerleme kaydetmiş, ihracat odaklı modelin kullanımına dayalı olarak dünya ekonomisine mükemmel bir şekilde entegre olmuştur. Ülke, son 10 yılda GSYH'sini üç katına çıkarmış ve dünyanın en hızlı gelişen ülkeleri arasında üçüncü kademede yer almıştır. (Güney Kore, Meksika, Endonezya ile birlikte). 2010 yılında Türkiye, OECD üyeleri arasında en güçlü ekonomiye sahip ülke olarak kabul edilmiştir (bu örgütün uzmanları, her şeyden önce, ekonomik gücün mutlak göstergelerinden ziyade ekonomik büyüme potansiyeline göre değerlendirme yapmaktadır.). Durum böyle olunca, ABD ve diğer Batı ülkeleri, Türkiye'nin Avrupa ve Avrasya'yı birbirine bağlayan "etkin bir ekonomik köprü" olması fikrine sıcak yaklaştılar. Bu tarz bir seçeneğin, bölgedeki Rus etkisine bir tür alternatif olarak ortaya çıkarıldığı da bilinen bir gerçektir. Türk modeli genellikle tüm Orta Doğu için ilham verici bir seçenek olarak sunulmaktadır. Türkiye'nin bir başarısı yeniden diriliş için umut vadetmeyen "Arap Baharı" olaylarıyla taban tabana zıttır. Dış politika alanında Türkiye, İran ve İsrail, Arap Baharı'nın başlangıcıyla Arap dünyasındaki önemli devletlerin jeopolitik potansiyelinin azalması sonucu bölgedeki

artan nüfuzunu bir tür kapitalizasyon fırsatına çevirmeye çalışıyor.⁶⁴ Bununla birlikte, Rusya'nın ulusal çıkar alanında yer alan Orta Doğu bölgesinde ve Orta Asya'da dış politika eylemlerini yoğunlaştırılması ve Rus hükümetinin dünyanın bu kısmının ekonomisinde ve dış politikasında daha etkin rol oynama girişimleri, bölge ülkelerinde meydana gelen süreçlerin doğru anlaşılması ihtiyacını artırmaktadır. Orta Doğu ve Orta Asya üzerindeki önemli etkisi göz önüne alındığında Türkiye, uluslararası terörizmin küresel tehdidine karşı bölgesel düzeyde merkezi bir konumda yer alması özelliğiyle de dikkat çekiyor. Yüzyılın başlarında Türkiye ve Rusya (SSCB) ilişkilerinin geliştirilmesinde savaş sonrası karmaşık dönem, iki ülkenin birçok yönden yakınlaşmasıyla sonuçlandı.⁶⁵ Aşağıda, Sovyetler Birliği sonrası dönemdeki ilişkilerin gelişim aşamaları verilmiştir: 1991-2001 yılları- soğuk ilişkiler. 2001-2008 yılları- ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve aynı zamanda Rusya'nın Karadeniz, Orta Doğu, Orta Asya, Kafkasya, Balkanlar'daki Türkiye etkisini zayıflatma isteği. 2012 yılının aralık ayında bir Türk gazetecinin de mecazen belirttiği üzere Rusya Federasyonu Başkanı Putin, I. Petro, II. Nikola ve Stalin gibi liderlerin yapamadığı şeyi yapmıştır: "Sıcak denizlere inmek, ancak bunu Türkiye ile savaşı göze alarak değil, ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirerek sağlamak." Buna karşılık, Türkiye Rusya'yı Ankara'nın ince ve çok yönlü diplomatik oyununa karşı ağırlık olarak kullanmaya çalışmıştır. 2008-2012 yılları arasında; enerji alanında stratejik ilişkilerin kurulması (yatırım iş birliğinin amiral gemisi olarak Türkiye'deki Rus şirketleri tarafından nükleer santral inşaatına başlanması dahil), seyahatlerde vizenin kaldırılması, İran karşıtı yaptırımlar, Afganistan ve Pakistan'da ABD politikası gibi konuları içeren ve ikili ilişkilerin yasal dayanağını oluşturan yetmiş yakın devletler arası belge ortaya sunulmuştur.

Genel olarak Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında, ekonomik ilişkilerde başarı ana formlarıyla gelişmiştir: Mal ve hizmette ikili ticaret, sermaye hareketi, teknoloji transferi ve para-uzlaşma ilişkileri. Ekonomik değişim gerçekleşmekte ve niteliği değişmektedir. Bu değişimlerin mantığı küresel ekonomi modeline tam olarak

⁶⁴ Turtsiya: novaya rol' v sovremennom mire. – M.: TSSA RAN, ss 51-53, 2012.

⁶⁵ Naumkin V.V. , Vmesto predisloviya: Krugovorot Arabskogo Probuzhdeniya // Blizhniy Vostok. Arabskoye Probuzhdeniye i Rossiya: chto dal'she? – M., ss.17,2012.

uygundur: uluslararasılaşma sürecinin ulusötesileşme ve ardından küreselleşme aşamasına geçişi. Dış ticaret ilişkilerinin geliştirilmesindeki dinamikler, karşılıklı ticaret hacminin son 10 yılda 10 kattan fazla arttığı ve 2012 yılında 35 milyar dolara ulaştığı verileri ile kanıtlamıştır. Bu rakamı 5-7 yıl içinde 100 milyar dolara ulaştırma olanağı vardır. Sonuç olarak, Rus-Türk ilişkileri, resmi görüşlere göre, çok yönlü ortaklık seviyesine ulaşmıştır ve birkaç alanda (enerji endüstrisi vb.) stratejik önem taşımaktadır. Her iki ülkenin de modernleşme yolunda benzer bir yönde ilerlediğine dair bir görüş mevcuttur. Ancak, teknolojik uçurumu kapatmak, milyonların yaşam kalitesini iyileştirmek, toplumun demokratik yapı ilkelerini geliştirmek, eğitim ve yenilik alanlarının gelişimiyle mümkündür. Bu hem Rusya hem Türkiye için geçerlidir. Ekonomik çıkarlar, modernleşme alanında yakınlaşma, bilgi ekonomisini inşa etmekte kesinlikle ön plana çıkacaktır. Bu bağlamda, "BOO (build-own-operate)" modeline göre gerçekleştirilen dünyanın ilk nükleer santral projesi Akkuyu Nükleer Santrali inşaat projesi vurgulanmalıdır. Ekonomik alanda, iki ülke arasında bazı karşıtlıkların var olduğunu gösteren şu sorunlara dikkat edilmelidir: Çeyrek yüzyıl boyunca süren enerji diyalogu ikili stratejik ortaklığın temeli olmuştur. Kuzeyden güneye doğudan batıya enerji akımının kesiştiği noktada yer alan Türkiye, Avrupa ülkelerinin enerji temininde merkezi bir bağlantı olmayı ve aynı zamanda kendi enerji güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu hedefe ulaşması ise ana doğal gaz tedarikçisine, yani Rusya'ya dayanmaktadır. Bununla birlikte, bu ilişkiler sisteminde iki ülkenin de her zaman uyuşmayan çıkarlarını dikkate alarak önceki etkileşim sistemini değiştirme arzusunun gösteren değişiklikler olmuştur. AB ülkesi olmayan Türkiye yine de doğal gaz piyasasının serbestleştirilmesi, ithalatın çeşitlendirilmesi, rekabetin artması ve spot piyasaların genişlemesinde Avrupa Birliği Üçüncü Enerji Paketi'ne göre öncül bir konumdadır. Türkiye'nin yeni gaz tedarikçileri araması ve LNG ithalatının artması Türk pazarında Rusya'nın baskın konumunu zayıflatmıştır. Fiyatlandırma alanında, "Güney Akımı" doğal gaz boru hattının karlılık değerlendirmesinde çelişkiler vardır. Aynı zamanda Türkiye'deki piyasanın serbestleştirilmesi, Rus şirketlerine aşağıdaki Türk doğal gaz projelerindeki özelleştirmeye katılarak Türkiye'de doğrudan yatırımı teşvik etmeleri için yeni fırsatlar sunmaktadır. Toptan satış, dağıtım, güç sistemleri mühendisliği, depolama, nihai Türk tüketicisine doğrudan erişim sağlamaktadır. Akdeniz piyasasındaki ortak Rus-Türk

LNG projeleri umut verici sayılmaktadır. Türk yatırımları (20 yılı aşkın bir süredir Türk şirketleri Rus ekonomisine, enerji alanı da dahil olmak üzere 20 milyar dolar yatırım yapmıştır) Rusya'da petrol ve gaz arama projelerine yönlendirilebilir.⁶⁶ Gaz ve diğer sektörlerdeki karşılıklı sermaye akışının artışı yalnızca ekonomik ilişkileri dengelemekle kalmaz, aynı zamanda bölgesel ve küresel siyaset sorunları konusundaki anlaşmazlıkları da zayıflatır. Dünya ekonomi deneyimi, ortak ülkelerden büyük miktarda birikmiş yabancı sermaye bulunmasının, konjonktür dalgalanmaları sırasında ikili ekonomik etkileşimin azalmasını engellediğini, siyasi ilişkilerin daha dengeli bir şekilde gelişmesini ve bu ilişkilerin soğumasını uzun süreli önlemeyi mümkün kıldığını göstermektedir. Türkiye açısından ticaret cirosu ile ilgili çözülmemiş ana sorunlar, Rusya'nın ülkemizdeki önemli ölçüdeki üretim fazlası, düşük seviyedeki yatay ticaret borsasıyla alakalıdır (enerji ihracatında Rusya, imalatta ve Tarım ürünlerinde Türkiye baskındır). Şimdiki görev, Türkiye'nin azımsanamayacak pasif dengesini düşürmek, Rusya ihracatında yatırım ve tüketim mallarının payını artırmak yoluyla ticaretin daha dengeli olmasını sağlamaktır. Bu gerçekleşene kadar, Türkler "bavul ticareti" ve turizm hizmetlerinin Rusya'ya ihracatından elde edilen gelirlerle emtia ticaretindeki dengesizliği belli bir dereceye kadar telafi etmektedirler. Rusya için yapısal dengesizlik, Türkiye piyasası ihracatında aslan payı büyük yerel şirketlere düşerken, küçük ve orta ölçekli Rus firmaların devlet desteği almadan zayıf bir şekilde temsil edilmesinde yatmaktadır. Türkiye'de bu iş alanının aktivasyonu Rusya'nın ihracat sevkiyatını çeşitlendirmeye yardımcı olacak ve ülkemizin ihracatında Türk tarafını genel olarak dış politika konjonktüründeki düşüslere daha az meyilli hale getirecektir. Modern uluslararası ilişkiler sistemi riskler ve çelişkilerle doludur. İki ülkenin de kendisine ait çıkarları vardır. Birikmeye başlayan anlaşmazlıklar göz önünde bulundurulduğunda Rusya Türkiye ilişkilerinin pürüzsüz bir şekilde gelişim göstermeyeceği açıkça görülmektedir. Orta Doğu bölgesinde liderlik arayışındayken, Orta Asya ve Kafkasya'daki nüfuzunu güçlendirmeye çalışarak ona uzun vadeli bir karakter kazandırmak isteyen Türkiye, Rusya'nın bu bölgelerdeki ülkelerin dış politika ve ekonomik ilişkiler sisteminden çıkarılmasına gönüllü olarak ya da istemeden

⁶⁶Tsit. po: Svistunova I.A. Rossiysko-Turetskiye Otnosheniya v Otsenkakh Turetskikh Ekspertov.
<http://www.iimes.ru/?p=16253>

katkıda bulunacaktır. Bu konunun yakın zamandaki örneklerinden biri de Suriye krizi ile ilgili anlaşmazlıklardır. Rusya ve Türkiye, Suriye sorununu çözme yöntemlerine ortak bir yaklaşım bulamamış fakat dış meselelerin ikili ilişkilerdeki etkisini nötr hale getirme kararını onaylamışlardır. ABD ile müttefik ilişkiler ve Türkiye'nin NATO üyeliği, Rusya-Türkiye ilişkisinde bölgesel ve küresel siyasi sorunlara ilişkin tutumlarının benzeşmesinde güçlü bir engel olmuştur ve öyle olmaya da devam edecektir. İslam dünyasında radikalleşmenin arka planında, ABD ve Türkiye'nin katılımıyla Orta Doğu'da yeni bir jeopolitik konfigürasyon oluşturmak, Rusya'nın iç güvenlik durumunu etkileyebilir. Türkiye için bu sürecin olumsuz sonuçlarından biri, 19. yüzyılda ülkemizde varlık gösteren önce anti-Türk, sonra anti-Fars ardından da anti-Arap yönelimler halinde ortaya çıkan İslam karşıtı yabancı düşmanlığının bazı Rus çevrelerinde yeniden canlanması olabilir.⁶⁷

Mevcut engellere rağmen önümüzdeki dönemde Avrasya'da, Rusya ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklığın temelini oluşturacak olan karşılıklı temel çıkarlar arayışının devam edeceğini varsaymak için sebepler vardır. Bu arayışın vektörleri açıkça, uygun bir şekilde gelişmiş altyapıya sahip bir enerji endüstrisi, yatırım iş birliğinin genişletilmesi, dış ticaretin yapısal olarak düzeltilmesi, Orta Doğu'da iş projelerinin geliştirilmesi ve uygulanması, bölgesel bir uluslararası güvenlik sisteminin oluşturulması ve güçlendirilmesi olacaktır.

1.3.4. İkili ilişkilerin günümüzdeki değişimi

3 Aralık 2012'de Putin İstanbul'a bir çalışma ziyareti gerçekleştirdi. YİK'in üçüncü toplantısında ağırlıklı olarak Suriye sorunu ele alındı. Suriye'deki çatışmaların çözümü konusundaki fikir ayrılıklarına ve Rus tarafının Türkiye-Suriye sınırına Patriot Hava Savunma Sistemi'nin yerleştirilmesine karşı yaptığı konuşmalara rağmen, taraflar on bir adet iş birliği anlaşması imzalamışlardır. Bu ziyaret sonucu genel itibarıyla, Suriye'deki anlaşmazlıkların, ekonomik ilişkilere zarar vermeyeceği hissi hakimdi. 2014 yılında, Rus-Türk ilişkilerinde Suriye sorununa ek olarak Ukrayna krizi

⁶⁷ Ozdemir V. , Turetskaya pozitsiya. V podkhodakh Ankary nachinayut prevalirovat' yevropeyskiye tendentsii , NGEnergiya .

ile ilgili de birtakım fikir ayrılıkları ortaya çıktı. Türkiye Dışişleri Bakanı A. Davutoğlu, Kırım'ın "ilhakını" yasal açıdan kabul etmediğini, Türkiye'nin Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü kayıtsız şartsız savunduğunu belirtti. Davutoğlu ayrıca bunun egemen bir devletin iç meselesi olduğuna dikkat çekerek, Rusya'nın Ukrayna'nın federalleşmesine yönelik önerisini eleştirdi. A. Davutoğlu, Türkiye'nin yakın ilişkiler içerisinde bulunduğu Rusya ve Ukrayna'nın tartışmalı meselelerini diplomatik yöntemlerle ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözmesinin Türkiye'nin yararına olacağını belirtti.⁶⁸ Türkiye ayrıca, Ukrayna'nın Rusya'dan gelen doğal gazın fiyatını arttırmasına da karşı çıkmıştır. Rusya'dan gelen doğal gazın yarısından fazlası Ukrayna toprakları üzerinden gelmektedir. Mevcut enerji kaynaklarına bir alternatif olması açısından A. Davutoğlu, nükleer santrallerin inşasının yanı sıra Azerbaycan'dan gaz tedarikinin arttırılması konusunda çağrı yaptı. Ancak Davutoğlu, enerji kaynaklarını çeşitlendirme kararının Ukrayna'daki olaylarla ilişkisi olmadığını ve böyle bir kararın bu olaylardan çok önce alındığını sözlerine eklemiştir.⁶⁹ 2014 yılı Aralık ayının ilk günlerinde V.V. Putin YİK'in beşinci toplantısının gerçekleşeceği Türkiye'ye bir çalışma ziyaretinde bulundu.⁷⁰ Türkiye Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan ile ortak basın toplantısında V.V. Putin, Güney Akımı projesinin askıya alındığını duyurmuştur. Ancak Rus lider, Türkiye'nin artan taleplerini de göz önünde bulundurarak, yalnızca "Mavi Akım" hattını genişletmeye değil, aynı zamanda Güney Avrupa'daki tüketiciler için Türkiye toprakları üzerinden Yunanistan sınırına kadar yeni bir doğal gaz boru hattı ve ek bir doğal gaz istasyonu inşa etmeye hazır olduklarını da sözlerine ekledi.⁷¹ 1 Aralık 2014 tarihinde Gazprom şirketiyle Botaş Petrol Boru

⁶⁸ Primakov E.M. , Rossiya na Blizhnem Vostoke. <http://inosmi.ru/world/20121101/201658529>. (Erişim tarihi 05.05.2019)

⁶⁹Turtsiya ne Priznala Krymskiy Referendum. <http://mk-turkey.ru/politics/2014/03/18/turciya-ne-Priznala-Krymskiy-Referendum> (Erişim tarihi 11.10.2019).

⁷⁰ Turtsiya podstrakhovalas' na sluchay sryva postavok rossiyskogo gaza. <http://news.rambler.ru/24534063> (Erişim tarihi 11.10.2019).

⁷¹ Predydushcheye, chetvertoye, zasedaniye SSVU sostoyalos' 22 noyabrya 2013 goda v Sankt-Peterburge.

Hattı A.Ş. arasında Türkiye yönünde Karadeniz üzerinden bir deniz doğalgaz boru hattı inşasına ilişkin mutabakat zaptı imzalanmıştır. Bu yeni proje "Türk Akımı" adını almıştır.





İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE-RUSYA ARASINDAKİ 2015 “UÇAK KRİZİ”

Rus-Türk ilişkilerinde kriz dönemi, 2015 yılının sonlarında Türk Hava Kuvvetlerinin Rus saldırı uçağı Su-24'ü düşürmesi olayıyla başladı ve bu olay Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerimizde güvensizlik ve düşmanlığa sebep oldu. Ondan önceki tüm toplantılar ve telefon görüşmeleri genel olarak barış ve dostluk içinde gerçekleşse de olayın ardından bu durum büyük ölçüde değişti. Rusya yaşanan bu durumu karşısında yaptığı yorumlarla ilişkileri kopma noktasına taşımıştır.⁷²

Bununla birlikte iki ülke arası ilişkilerdeki gerilimin, düşürülen uçak olayından önce de var olduğu unutulmamalıdır. Rusya'nın Suriye Hükümeti ile ortaklaşa yürüttüğü politikalarda, Türkiye Rusya ve Suriye'nin bu tutumunun karşısında bir politika izlemektedir. Türkiye'nin Ortadoğu politikasında izlediği yol genel olarak Rusya ve Suriye hükümetlerinin karşısında olmasından dolayı iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

24 Kasım 2015 tarihinde Türk Hava Kuvvetleri, Rus saldırı uçağı Su-24'ü düşürmüş ve pilotlardan birinin ölmesine neden olmuştur. O zaman Türkiye, kısa süre önce yine benzer bir olay yaşandığını ve Rus uçağının Türk hava sahasına girdiğini, Türkiye Dışişleri Bakanı M. Çavuşoğlu'nun "Bir sonraki sefere Türkiye'nin karşılık vereceği" uyarısında bulunduğunu not ederek, gerekli uyarılar yapılmasına rağmen Rus uçağının 17 saniye boyunca Türk hava sahasını yine ihlal ettiği açıklamasıyla eylemlerinin nedenini açıklamıştır.⁷³ Ancak Rusya bu iddiaları reddederek uçağın her zaman Suriye sahasında olduğunu göstermiştir.

Bu olay sonrasında Rus hükümetinin attığı adımlar iki ülke arasındaki ilişkileri bir daha toparlanması çok zor bir aşamaya taşımıştı. Rusya'ya yönelik bu eyleme sebep

⁷²Sovmestnaya press-konferentsiya s prezidentom Turtsii Redzhepom Tayipom Erdoganom. kremlin.ru/events/president/news/47126 (Erişim tarihi 11.10.2019).

⁷³ Mozloev A.T.,Rossiya-Turtsiya: k Voprosu ob Obostrenii Onosheniy: [Elektronnyy resurs] // Chelovecheskiy kapital № 2 (86). – M., 2016 (<http://humancapital.msk.ru/wp-content/uploads/2016/03/2-86-2016.pdf>) (Erişim tarihi 15.11.2019).

olan Türkiye Büyükelçiliği Savunma Ataşesi çağırılarak protesto notu verilmiştir. 25 Kasım'da V.V. Putin hükümeti, mümkün olan en kısa sürede tüm ikili ilişkilerde bir dizi kısıtlayıcı tedbir geliştirmesi talimatını verdi. 26 Kasım 2015'te Rusya Dışişleri Bakanlığı, Rus vatandaşlarına Türkiye'ye seyahat etmekten kaçınmalarını, halihazırda orada olan vatandaşlarına ise "Türkiye'de devam eden terörist tehditler"⁷⁴ nedeniyle Rusya'ya dönmelerini tavsiye eder. Bunun yanında, Rusya ve Türkiye Dışişleri Bakanları S.V. Lavrov ve M. Çavuşoğlu arasında bir telefon görüşmesi yapılır ve bu görüşmede, Türkiye'nin eylemleriyle ilgili öfke dile getirilir. 28 Kasım tarihinde Rusya Başkanı "Rusya'da ulusal güvenliği sağlanması, Rus vatandaşlarını suç ve başka yasa dışı eylemlerden korunması ve Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı özel ekonomik tedbirlerin uygulanması hakkındaki"⁷⁵ 583 sayılı kararnameyi imzaladı. Türk ürünleri ve mallarına uygulanan ambargo, Rusya Federasyonu içinde Türkiye'nin yetkisi altındaki kuruluşların kısıtlanması elbette turizm sektörüne zarar verdi. Yasak ile ayrıca, Rusya ile Türkiye arasındaki özel uçuş seferleri ve tur operatörleri tarafından Türkiye'ye gidecek Rus vatandaşlarına yapılan bilet satışları askıya alındı. 2016 yılında Rusya'nın inisiyatifiyle ülkeler arası vizesiz rejim uygulaması askıya alındı.

Uygulamaya konan bu sert kısıtlamalar ve ilişkilerde atılan geri adımlar, bir süre sonra Türk tarafının da girişimleri sonucu Rusya tarafından yumuşatıldı. İlişkilerin iyileştirilmesi yalnızca Rusya'nın taleplerinin kısmen uygulanmasıyla gerçekleşmiştir. V.V. Putin Türkiye Cumhurbaşkanı R.T. Erdoğan'dan ölen pilotun ailesine içten başsağlığı dilediği ve özürlerini ilettiği bir mektup aldı. Fakat özür mektubu Rusya tarafından farklı yorumlandı.⁷⁶ Rus tarafı bu mektupla düşürülen uçak

⁷⁴Ofitsial'nyy sayt MID RF: [Elektronnyy dokument]. – http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/Content/id/1948861 (Erişim tarihi 20.11.2019).

⁷⁵ Ofitsial'nyy sayt MID Turtsii: [Elektronnyy dokument] <http://www.turkey.mid.ru/hron/hronika392.html> (Erişim tarihi 20.11.2019).

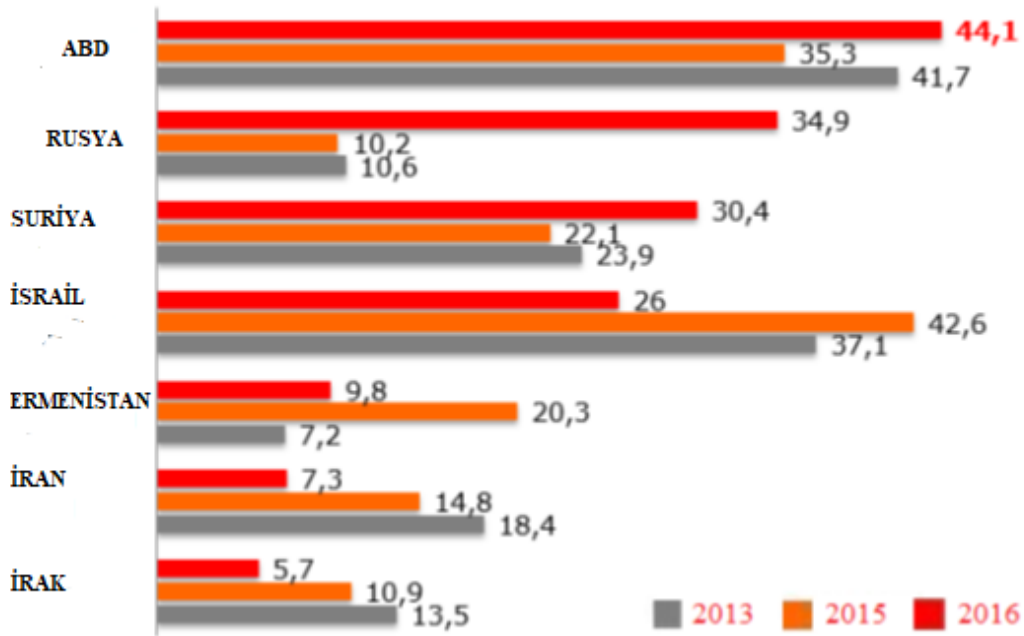
⁷⁶ Ukaz Prezidenta RF ot 28 noyabrya 2015 g. N 583 «O Merakh po Obespecheniyu Natsional'noy Bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii i Zashchite grazhdan Rossiyskoy Federatsii ot Prestupnykh i Inykh Potivopravnykh Deystviy i o Primenenii Spetsial'nykh Ekonomicheskikh Mer v Otnoshenii Turetskoy Respubliki».

için değil, ölen pilot için aileden özür dilendiğini düşündü. Yine de bu özür, Rus Hükümeti tarafından kabul edildi. 28 Kasım 2015 tarihinde öne sürülen 583 sayılı "Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliğini sağlamak, Rus vatandaşlarını suç ve diğer yasa dışı eylemlerden korumak ve Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı bazı özel ekonomik tedbirler almak" üzerine olan kararname 30 Haziran 2016 tarihinde yürürlüğe girdi. Tur operatörleri ve seyahat acenteleri tarafından Rus vatandaşlarına Türkiye'ye tur satışı ve özel uçuş seferleri yasakları kaldırıldı.

9 Ağustos 2016 tarihinde 8 aydan sonra ilk kez St. Petersburg'da V.V. Putin ile R.T. Erdoğan arasında, önceden durdurulmuş tüm projeleri ve ülkeler arasındaki iş birliği alanlarını yeniden canlandırma ihtimalinin tartışıldığı bir görüşme gerçekleşti. Her iki ülkenin kriz öncesi seviyesinde ikili ilişkilerin ortaya çıkması konusunda ilgilendiği söylenebilir. Fakat o dönemde bunun için hem zaman hem de iki tarafın da ek çabası gerekiyordu. Bunun yanında Rus halkı bu iki ülkenin ilişkilerinde yapıcı iş birliğine geri dönmeye hazır değil gibi görünmekteydi. Çünkü Temmuz 2016 anketlerine göre, ankete katılanların %60'ı Türkiye ile iş birliği fikrini desteklemiyor, %27'si ikili ilişkilerin düzeltilmesinden memnun, kalan %13 ise bu durumu cevaplandırması zor olarak görüyordu. İki ülke arasındaki ilişkilerin onarılmasının hangi ülke için daha karlı olacağı sorulduğunda, ankete katılanların %55'i Türkiye için, %28'i iki ülke için ve yalnızca %8'i Rusya için karlı olacağını düşünüyordu. Sonuç olarak, Ruslar belirli konularda Türkiye'ye karşı olumsuz söylemlerde bulundu.

İstanbul Kadir Has Üniversitesi tarafından yayınlanan istatistiklere göre Türk halkı da benzer fikre sahipti. 2016 yılında Türk vatandaşları için, Türkiye'ye yönelik ana tehditlerden birinin Rusya olduğu görüşü %34,9 seviyesine ulaşarak ABD'nin %44,1'lik bir oranına yaklaşmış, 2015 yılında sahip olduğu 7. sıradan 2. sıraya yükselmiştir.⁷⁷

⁷⁷ Ofitsial'nyy sayt Prezidenta RF. Vladimirom Putinyem polucheno poslaniye Prezidenta Turtsii Redzhepa Tayipa Erdogana: [Elektronnyy dokument]. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/52282> (Erişim tarihi 12.11.2019).



Türkiye 2016 Yılı Dış Politikasına İlişkin Kamuoyu

Ayrıca, ankete katılanların %58,2'sinin Türk Hava Kuvvetleri'nin Rus Su-24 uçağına saldırısı hakkında olumlu söylemlerde bulunduğunu not etmeliyiz. "Geri kalan yüzde, hava sahası ihlali durumu olsa bile böyle bir hareketin Ankara'nın çıkarlarına ters düştüğüne ve Rusya ile Türkiye savaşta olmadığı için bu hareketin dış güçler tarafından dikte edildiğine inanıyor." ⁷⁸

2016 yılının sonuna gelindiğinde başka bir trajik olay yaşandı, Rusya'nın Türkiye'deki Büyükelçisi A.G. Karlov öldürüldü. V.V. Putin bu olayı "İşlenen suç, Türk-Rus ilişkilerinin normalleşmesini ve Suriye'deki barış sürecini bozmayı amaçlayan bir provokasyondur." sözleriyle açıkladı.⁷⁹ Yaşanan olaylar, Rus-Türk

⁷⁸Turtsiya: sleduyet li vosstanavlivat' otnosheniya? Fond obshchestvennogo mneniya: [Elektronnyy dokument]. <http://fom.ru/Mir/12749> (Erişim tarihi 13.12.2019).

⁷⁹ Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması: [Электронный ресурс]. khas.edu.tr/w243/files/documents/TDPAA16.pptx Дата обращения: 15.12.2019.

ilişkilerinde yeni bir kriz doğuracakmış gibi görünse de tam tersine, ülkeler terörizm karşısında birleşerek ortak hareket etme iradesini gösterdiler.

2016, Rusya ve Türkiye açısından kriz yılıydı, tüm alanlardaki ekonomik göstergeler düşüşteydi fakat ülkeler her şeyden önce kendi çıkarları için yılın ortasından itibaren uzlaşmaya gittiler. Daha önce olduğu gibi, enerji sektörü ikili ilişkinin itici gücü olarak kalmaya devam etti. 7 Şubat 2017 tarihinde V.V. Putin, Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında "Türk Akımı" doğal gaz boru hattı projesine ilişkin anlaşmanın onaylanması üzerine 4-F3 sayılı federal kararnameyi imzaladı.⁸⁰ Ülkeler arasında yapıcı diyalog başlamış olsa da önceden var olan ve yeni gelişen problemler nedeniyle aralarında hala gerginlik vardır. Çeşitli sebeplerden iki ülke arasında var olan güven sorunları, Türkiye ile Rusya arasındaki iş birliği potansiyelinin tam olarak kullanılmasına izin vermemekteydi.

2..1. Gıda Ticaretinin Kısıtlama Süreci

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in imzaladığı kararnameyle, menşei Türkiye olan bazı malların Rusya'ya ithalatını kısıtlayan dış ekonomik operasyonlara yönelik yasağı kaldırdı. Başkanlık kararnamesi, Kremlin basın servisi tarafından yayınlandı. Bahsi geçen kısıtlamalar, Kasım 2015'te Vladimir Putin tarafından imzalanan "Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliğini sağlamak ve Rusya Federasyonu vatandaşlarını yasa dışı faaliyetlerden korumak için Türkiye Cumhuriyeti aleyhine, özel ekonomik önlemlerin uygulanması" kararnamesiyle getirilen birtakım kısıtlamalardır. İthalat yasağına tabi olan Türkiye menşeli malların listesi Rusya Federasyonu hükümeti tarafından belirlenmişti. Ayrıca Putin Kasım 2015'te verdiği "Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili bazı özel ekonomik önlemlerin feshi" kararıyla, Türk şirketlerinin Rusya'da belirli alanlarda iş ve hizmetlerini yerine getirme yasağını kaldırdı. Belgeye göre, "Rus hükümeti tarafından oluşturulan listeye Rusya Federasyonu topraklarında belirli iş alanlarını (hizmetleri) sağlamak amacıyla Türk

⁸⁰ Avatkov V.A. , Rossiya i Turtsiya: zamorozka ili perezagruzka? [Elektronnyy resurs] // Chelovecheskiy kapital № 2 (86). – M., 2016 (<http://humancapital.msk.ru/wp-content/uploads/2016/03/2-86-2016.pdf>) (Erişim tarihi 29.12.2019).

yönetimi altındaki kuruluşlara bir yasak veya kısıtlama" getirilmesi hükmü geçersiz sayılmıştır. Ayrıca 31 Mayıs tarihinde yayınlanan başkanlık kararnamesiyle işverenler için "1 Ocak 2016 tarihinden itibaren yürürlüğe giren uygulamayla, işverenler 31 Aralık 2015 tarihi itibarıyla bir iş ve kamusal-yasal ilişkisi bulunmayan Türk vatandaşlarıyla istihdam ilişkisine girmeyecektir." şeklinde bildirilen yasak da ortadan kalkmış oldu.⁸¹

2.2. Krizin Türkiye'nin Yurt Dışı Turizmi Üzerindeki Etkisi

Türkiye'nin 2016 yılı GSYİH'sı 857 milyar dolardır. Turizm geliri ise 2015 yılına oranla %29,23 azalarak 15,5 milyar dolar olmuştur. Bu GSYİH rakamları, Türkiye turizm işletmelerinin devlet bütçesine ne kadar büyük bir katkıda bulunduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca, yaşanan kriz ülkenin 2015-2016 yılları bütçe gelirlerinde elbette büyük bir iz bırakmıştır, bu süreçte yerli turistlere tur satışı yasağı ve iki ülke arasında özel hava taşımacılığı yasakları bulunmaktaydı. İlerleyen kısımlarda, krizin Türkiye turizmi üzerindeki etkisini ve ülkelerin hangi yöntemlere başvurduğunu ele alacağız.

Türkiye eski Sovyetler Birliği vatandaşlarının sorunsuz bir şekilde tatile gidebildiği ilk ülkelerden biri haline gelmiştir. Kaliteli hizmet, uygun fiyatlar ve her zevke uygun tatil köyleri Rus turistleri sık sık Türk topraklarına çekmiştir. Son yıllarda Rus turistler, Türkiye'nin kayak merkezlerini giderek daha fazla ziyaret etmeye başlamışlardır.

Böylece Türkiye, yıl boyunca turistler için bir turizm cenneti haline gelmiştir. Türkiye yalnızca gelen Rus turistleri kaybetmemiş, aynı zamanda İngiltere'den ve hatta bilindiği üzere bu ülkede tatilcilerin en büyük kaynağı olan Almanya'dan gelen turist akışı bile azalmıştır.

"Bu mayıs 1999 tarihinden bu yana Türkiye'ye turizm akışındaki en ciddi düşüştür".⁸²

⁸¹ İmambeyli V. , "Uçak Krizi" ve Türkiye Rusya İlişkileri,Sayı 119, ss. 1-6, Aralık 2015.

⁸². Mezhdunarodnyye novosti. Putin Nazval Provokatsiyey Ubiystvo Rossiyskogo Posla v Turtsii: [Elektronnyy dokument] — <https://russian.rt.com/world/news/343151-putin-provokaciya-ubiystvo-posol> (Erişim tarihi 01.01.2020).

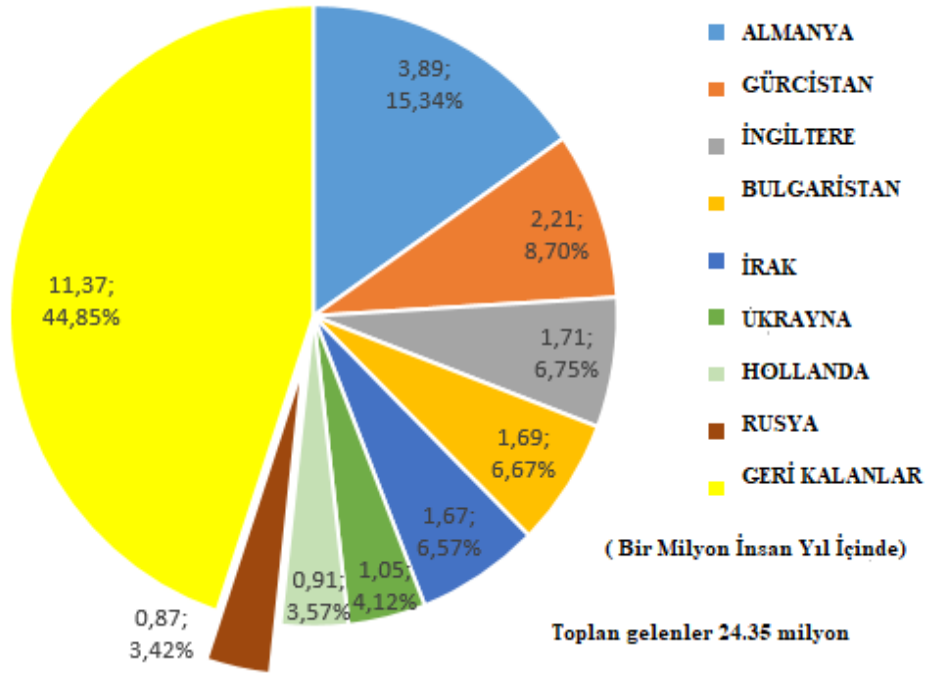
Rus vatandaşları bilindiği üzere, Alman turistlerden sonra gelen en kalabalık turist gruplarından birisiydi. Ancak ülkeler arası ilişkilerin keskin bir şekilde bozulmasının ardından Rusya, Türkiye'ye en çok turist gönderen ilk üç ülkenin dışında kalmıştır.

2016 yılında Türkiye, 2015 yılına göre %30 daha az olarak, 25,35 milyon turist tarafından ziyaret edilmiştir. İlk 5 ülke geçmişte de olduğu gibi Almanya, Gürcistan, İngiltere, Bulgaristan ve İran'dır. Türkiye'ye ziyaretlerini neredeyse %48 oranında artıran Ukrayna 6. sıraya, Hollanda (906 bin kişi ile) Rusya'yı 8. sıraya atarak 7. sıraya yükseldi. 2016 yılında Rusya'dan bir milyondan az kişi, (866 bin ziyaretçi) gelmiştir. Daha açık olmak gerekirse, bu yıl gelen toplam yabancı turist sayısında Rusların payı yalnızca %3,42'idir. Rusya'dan turist akışı %76,26 oranında azalmıştır.

Ayrıca 2016 yılında, yukarıda verilen tüm Avrupa ülkeleri göstergelerinde bir düşüş yaşandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu öncelikle terörizm tehditlerinden ve ülkedeki istikrarsız siyasi ortamdan kaynaklanmaktadır.⁸³ Bunun sonucunda, 2015 yılına göre %30 daha az oranla, Almanya'dan 3,89 milyon turist gelmiştir. Bununla birlikte Almanya Türkiye'deki turist akışının %15,34'ünü oluşturarak hala listenin başında yer almaktadır. Almanya'nın ardından 2015 yılına göre %15,4 oranında artış göstererek 2,21 milyon kişi ile Gürcistan (turist akışındaki payı %8,7), ardından %31,87 oranında düşüşle 1,71 milyon kişi ile İngiltere (turist akışındaki payı %6,75), %7,18 düşüş ve 1,69 milyon ile Bulgaristan (payı %6,67), %2,7 oranında düşüş ve 1.67 milyonla İran (payı %6,57), 1,05 milyon kişi ile Ukrayna Rusya (payı %4,12), 906 bin kişi ve %26,46 oranında düşüşle Hollanda (payı %3,57) gelmektedir. Turist kategorisinin kalanı, toplam turist akışının %44,85'i olan 11,37 milyon kişidir. Bu bilgiler aşağıdaki Tabloda açıkça sunulmuştur:⁸⁴

⁸³ Federal'nyy zakon ot № 4-FZ «O ratifikatsii Soglasheniya mezhdou Pravitel'stvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoy Respubliki po Proyektu Gazoprovoda «Turetskiy Potok». <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102424490> (Erişim tarihi 17.01.2020).

⁸⁴Mezhdunarodnyye novosti. Putin nazval provokatsiyey ubiystvo rossiyskogo posla v Turtsii: [Elektronnyy dokument].— <https://russian.rt.com/world/news/343151-putin-provokaciya-ubiystvo-posol> (Erişim tarihi 01.01.2020).

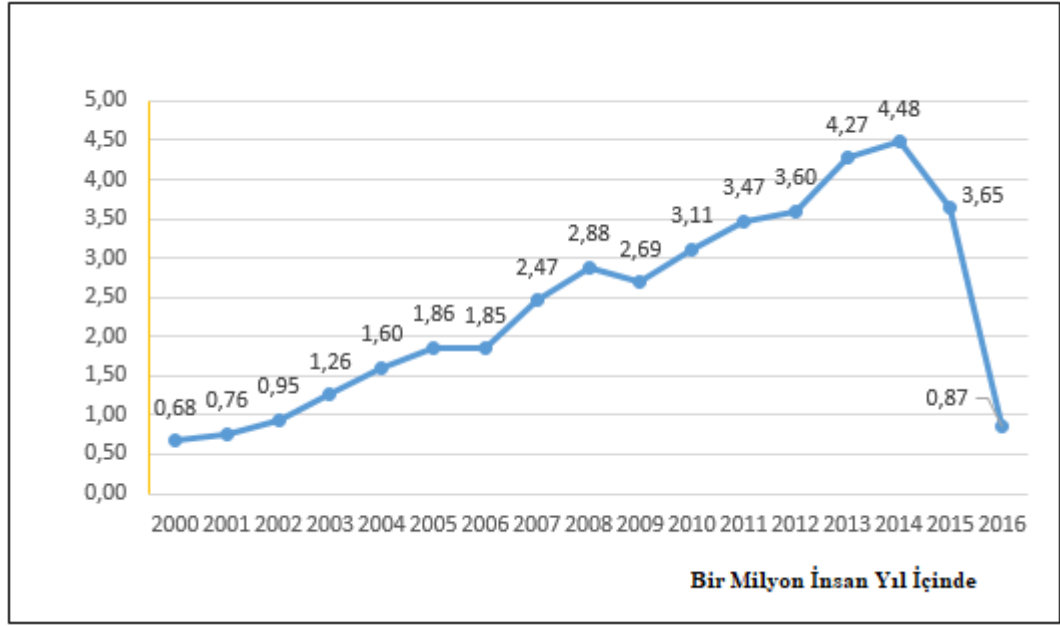


2016 yılında Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı.

2000'li yıllardan itibaren Ruslar tatil için Türk tatil beldelerini tercih etmeye başlamışlardır. Yıllan yıla Türkiye'deki turist sayımız artmaktadır. Bunun coğrafi yakınlık, uygun fiyatlar ve kaliteli hizmet gibi birçok nedeni vardır. Tüm bu süreç boyunca tatilcilerin sayısında yalnızca iki kez düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşler 2008-2009 ve 2015 yıllarında gerçekleşmiştir. İlk dilim, ülkemizde halkın yurt dışına seyahat etmesini engelleyen ekonomik krizle açıklanabilir. İkinci zaman dilimiye yalnızca turizm sektörünü değil, aynı zamanda iki ülke ekonomisinin diğer sektörlerini de son derece olumsuz yönde etkileyen iki güç arasındaki sorunlu siyasi ilişkilerle bağlantılıdır.⁸⁵

⁸⁵Federal'nyy zakon ot № 4-FZ «O ratifikatsii Soglasheniya mezhdur Pravitel'stvom Rossiyskoy

Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoy Respubliki po projektu gazoprovoda «Turetskiy potok
<http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102424490> (Erişim tarihi: 17.01.2020).



Yıllara göre, Türkiye'de tatil yapan Rus turist sayıları.

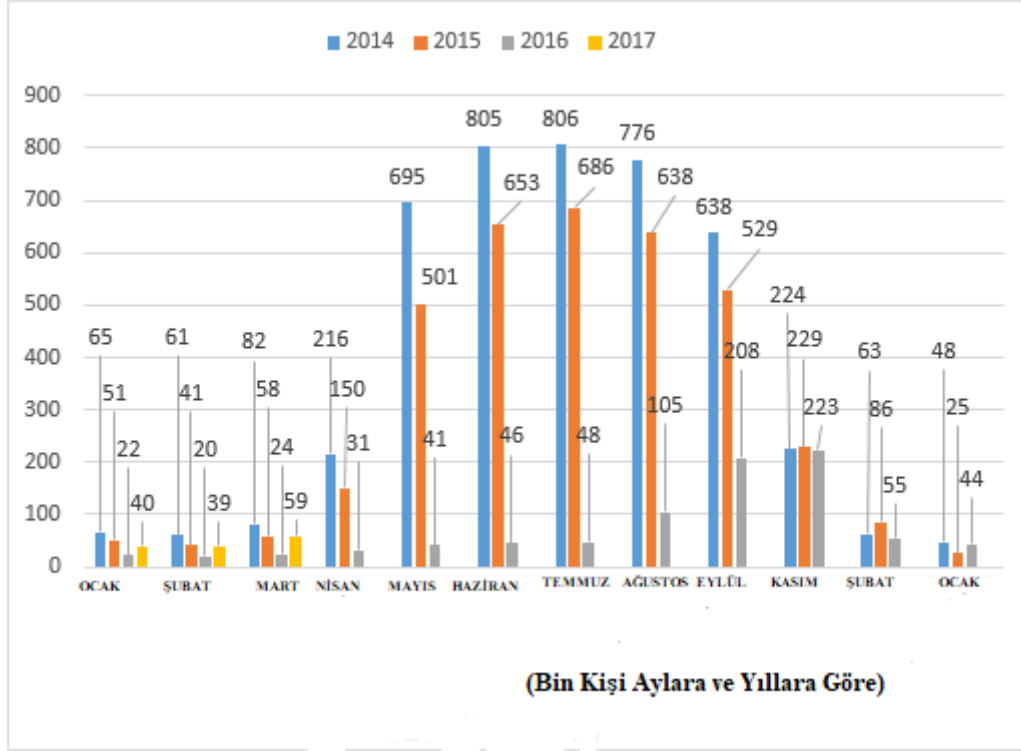
2000-2005, 2006-2010 ve 2011-2016 yıllarında Türkiye'de turizmin genel tablosu sırasıyla A, B ve C eklentilerinde sunulmuştur.⁸⁶

R. T. Erdoğan'ın özrü, Türkiye'ye özel hava ulaşımı yasağının iptali ve ikili ilişkilerin kurulması, 2016 yılının ortası ve 2017 yılının başlangıcında daha iyimser bir görünüm sağlamıştır.

Türkiye yeniden Rus turistlerin ilgisini ve sevgisini kazanmaya başlamıştır. Böylece 2017 yılının ilk çeyreğinde, 2016 yılında 66 bin olan Rus turist sayısı 138 bine yükselmiş ve genel turist akışında Rusya'nın payı %3,63 olmuştur. Artan verilere bakılacak olursa Rusya'nın ardından 306 bin turist ile Almanya gelmektedir (turist akışındaki payı %8,04). Ardından 326 bin turist ile Bulgaristan (payı %8,56), 459 bin ile Gürcistan (payı %12,07) gelmektedir. Birinci çeyreğin lideri İran olmuştur. Bu dönem içinde İran'dan 495 bin turist gelmiştir (payı %13,01).

⁸⁶Mezhdunarodnyye novosti. Putin nazval provokatsiyey ubiystvo rossiyskogo posla v Turtsii: [Elektronnyy dokument].— <https://russian.rt.com/world/news/343151-putin-provokaciya-ubiystvo-posol> (Ecişim tarihi: 01.01.2020).

Özetle, turizm alanında Rusya ile Türkiye ilişkilerinin mevcut durumuna da dikkat çekmek isterim. Az sonraki tabloya göre 2017 rakamlarının 2015 rakamlarına yakın olduğunu görüyoruz.⁸⁷



Türkiye'yi ziyaret eden Rus turistlerin aylara ve yıllara göre dağılımı.

Böylece ikili ilişkilerin iyileştirilmesinin turizm alanında yaptığı olumlu etkiyi görmekteyiz. 2017 yılından itibaren bakıldığında da verilerin aynı derecede olumlu seyrettiğini söylemek mümkündür.⁸⁸

⁸⁷Mezhdunarodnyye novosti. Putin nazval provokatsiyey ubiystvo rossiyskogo posla v Turtsii <https://russian.rt.com/world/news/343151-putin-provokaciya-ubiistvo-posol> (Erişim tarihi 01.01.2020).

⁸⁸ Avatkov V.A. , Rossiya i Turtsiya: zamorozka ili perezagruzka? [Elektronnyy resurs] // Chelovecheskiy kapital № 2 (86). – M., 2016 (<http://humancapital.msk.ru/wp-content/uploads/2016/03/2-86-2016.pdf>). (Erişim tarihi 29.12.2019).

2.3. Rusya ve Türkiye Arasında Uzlaşma

Cumhurbaşkanı Putin, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan, Rus savaş uçağının düşürülmesi meselesinin çözümüyle yakından ilgilendiğini ifade ettiği bir mesaj aldığını belirtti. Türkiye bu olaydan derinden pişmanlık duyduğunu ve Türkiye ile Rusya arasında yıllardır süregelen dostane ilişkileri yeniden tesis etmek ve bölgedeki kriz olaylarına birlikte tepki göstermek ve terörizmle ortak mücadele için mümkün olan her şeyi yapmaya hazır olduğunu ifade etmişti. Bu dönemde Kremlin'in internet sitesinde yayınlanan bir açıklamaya göre Türkiye'nin Rusya'yı, Türk hükümetinin "ilişkilerini bozmak istemeyeceği bir arkadaşı ve stratejik ortağı" olarak nitelendirdiği görülmüştü. Recep Tayyip Erdoğan: "Rus jetini kasten düşürmeyi asla arzulamadık." demişti. Türkiye Cumhurbaşkanı ayrıca: "Tüm riskleri göze alarak ve büyük çabalarla ölen Rus pilotun naaşını Suriyeli muhaliflerden alıp Türkiye'ye getirdik." diye de eklemişti. Erdoğan'ın konu ile ilgili açıklamalarının ardından, Rusya ve Türkiye, ikili ilişkileri geliştirmek için gerekli adımları çabucak atma konusunda anlaşma sağlamışlardır.⁸⁹

3 Mayıs 2017'de Soçi'de, V.V. Putin ve R.T. Erdoğan arasında ana konusu ikili ilişkiler olan bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda 2017-2020 yılları için daha fazla iş birliği yapma kararı alınmıştı. Görüşmede ayrıca, ekonomik alanda karşılıklı kısıtlayıcı önlemlerin ortadan kaldırılması konusuna da değinilmişti. Aynı yılın son aylarında karşılıklı ticaret %3 büyüme göstermiştir. Buradan, ülkelerin karşılıklı ticaretteki düşüşü durdurmayı başardığını anlayabiliriz. Tabii bu noktada da bazı kısıtlamalar halen devam etmekteydi. Eylül 2016'da Türkiye ile hacmi 1 milyar dolar olacak ortak bir yatırım fonu oluşturma konusu tartışıldı. Fon, çeşitli sektörlerdeki iş projelerine kredi vermede kullanılacaktı. Mayıs toplantısı gerçekleştiğindeyse, V.V. Putin ve R.T. Erdoğan bu fonu oluşturma sürecini hızlandırma konusunda anlaştilar. Buna ek olarak, o yıllarda Suriye düşmanlıklarının sona ermesini sağlayacak güvenli bölgeler oluşturma imkanını doğurmuştu. Rusya, Türkiye ve İran bu konuda garantör ülke statüsünde yer almışlardı. Toplantının bir diğer konusu da özellikle mayıs ayında

⁸⁹ Uçak Krizi Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri. <https://www.setav.org/etkinlikler/ucak-krizi-sonrasi-turkiye-rusya-iliskileri/> (Erişim tarihi 22.05.2020).

tatile giden tüm turistlerin üçte birinin tatil yeri olarak Türkiye'yi seçtiği göz önüne alındığında, Türkiye'deki Rus turistlerin güvenliğiydi. Toplantıların sonucunda V.V. Putin "Rus-Türk ilişkilerinde iyileşme süreci başarıyla tamamlandı." diye şeklinde bir açıklama da yapmıştı.



SONUÇ

Türkiye ve Rusya buldukları coğrafya gereği birçok komşuya sahip iki devlettir. Bu iki devletin gerek sahip oldukları ortak veya farklı komşularla ilişkileri gerekse daha uzak coğrafyalardaki devletlerle ilişkileri kıyaslandığında iki ülke farklı alanlara dayanan ilişkilerde kuvvetli bir iş birliği içindedirler. Bu istikrarlı ilişki belirli dönemlerde zayıflama eğilimi gösterse de, bu anlık siyasal krizlerin ardından ve çok kısa süreli olmaktadır. Ve de genel itibariyle iki ülke arasındaki iş birliği yükseliş eğilimindedir. Dahil oldukları Orta Doğu coğrafyasında yaşanan ve siyasal açıdan iki ülkenin menfaatlerini karşı karşıya getiren olaylara rağmen ticari, enerji ve turizm gibi önemli alanlarda istikrarlı bir iş birliği sergilemişlerdir. 2015 yılında Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesi ve ardından ortaya çıkan siyasal kriz çok kısa sürede aşılabilmektedir. İşte bu derece önemli bir krizin 1 yıl kadar kısa zamanda aşılabilmesi karşılıklı karmaşık bağımlılık temelinde açıklanabilir. Bu çalışmada Rusya ve Türkiye arasında Soğuk savaşın bitiminden itibaren kurulan ticari, ekonomik ve turizm alanındaki ilişkiler ve iş birliği anlaşmalarına değinmeye çalıştım. Bu iş birliğinin iki ülke arasında karşılıklı karmaşık bağımlılık yaratarak, iki ülkeyi kuvvetli bir zeminde birleştirdiğini ele almaya çalıştım. 2015 yılında ortaya çıkan uçak düşürme krizi sonrasında ise bu karşılıklı karmaşık bağımlılık sayesinde iki ülkenin sıcak çatışmaya yol açmadan, sakin ve akılcı bir şekilde kısa sürede siyasal ilişkilerini toparladıklarını savundum.

Soğuk Savaştan sonra iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve kuvvetlenmesi, iş birliklerinin artması, sözleşmeler, protokollerin artması ve iki devletin ekonomisinin gelişmesine, birbirine olan bağımlılıklarının artmasına sebep olur. Artan ticaret hacminin, her iki devletin de fikir ayrılıklarını çözmesi ve daha ılımlı bölgesel politikalar oluşturması için önemli bir uyarıcı olduğu apaçık bir gerçektir. Bunun yanında, artan ekonomik iş birliği, sosyal ve ekonomik ağların gelişmesine yol açmıştır. Rusya'nın Türkiye'yle artan ekonomik iş birliğinin ve Türkiye Rusya arasındaki sosyokültürel etkileşimin, bu devletler arasındaki siyasi yakınlaşmadan doğrudan faydalanan bir ticaret lobisi oluşturduğu da bilinmektedir.

İki ülke arasındaki ihtilaf ve iş birliği modelleri yalnızca politik veya düşünsel faktörlerle açıklanamaz. Aslında, ekonomik iş birliğinin artması ve dış ticaret

yapılarının genişlemesi ikili ilişkilerin dinamiklerini açıklayan baş faktörlerdir. Karşılıklı karmaşık bağımlılık açısından ele alındığında, yüksek ticaret oranına ve ticareti destekleyen kurumsal mekanizmalara sahip devletlerin diğer devletlerden daha az anlaşmazlık yaşama eğilimindedirler. Türkiye'nin 2015 yılında Rus uçağını düşürmesinin ardından ortaya çıkan yoğun bir kriz esnasında bile gelişmeye devam eden enerji iş birliği ve kısa süre sonra normale dönen ticari ve ekonomik ilişkiler de bu eğilimin bir göstergesidir.



KAYNAKÇA

Abdüsamet Pulat, “Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri:2002-2014”, İran Çalışma Dergisi, Cilt 1, Sayı:2, ss.95.

Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Government of the Turkish Republic on Avoidance of Double Taxation with Respect to Taxes on Income. 15.12.2019. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Government of the Turkish Republic on Cultural and Scientific Cooperation. 19.10.219 http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Government of the Turkish Republic on Cooperation and Mutual Assistance in Customs Matters. 16.09.2019 http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Government of the Turkish Republic on the Establishment of the Joint İntergovernmental RussianTurkish Commission on Trade-Economic Cooperation. 05.01.2020. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Government of the Turkish Republic on Cooperation in the Field of Energy. 15.12.2019. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Government of Turkish Republic about deliveries of Russian Natural Gas in Turkish Republic Through Water Area of Black Sea. 15.12.2019. URL:

Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Government of the Turkish Republic on Visa-Free Travel on Diplomatic Passports. 05.11.2019. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Government of the Turkish Republic on Cooperation in the Field of Veterinary Medicine. 05.11.2019. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

Aydemir Ş. , Enver Paşa. Makedonya’dan Orta Asya’ya. – İstanbul, 2005. T. 3, S. 447–656; Tikhonov YU.N. «Revolyuetsionnaya missiya» Dzhemal'-Pashi v Afganistane (1920–1922) // “Vitaleus”Sb. Statey, Posvyashchenny 70-letiyu V.I. Sheremeta. – M.: IV RAN, 2010. S. 288–302.

Avatkova V.A., Fedorçenko A.V., “Rossiysko-Turetskiye Otnosheniya: 2002–2012 gody”, materialy Kruglogo Stola, g. Moskva, s.73-74; 13 aprelya 2013.

Avatkov V.A., Rossiya i Turtsiya: Zamorozka ili Perezagruzka? [Elektronnyy resurs] // Chelovecheskiy kapital № 2 (86). – M., 2016

(<http://humancapital.msk.ru/wp-content/uploads/2016/03/2-86-2016.pdf>
(Erişim tarihi 29.12.2019).

Bozdağ, “Bir İnsan Dinini, Dilini, Milletini Değiştirebilir, ama Irkını Asla!” Dış Politika, 1990, Sayı 9.

Rusya. Stratejik Çalışmaları 1. İstanbul: TASAM Yayınları, 2006. (Rossiya. Seriya «Strategicheskiye İssledovaniya». Vyp. 1. Predisloviye Redaktora Ikhsana Chomaka).

Dogovor ob Osnovakh Otnosheniy Rossiyskoy Federatsii i Turetskoy Respubliki. (05.01.2020) <http://docs.cntd.ru/document/901926138>

Egorov K.V., Russia and Turkey: Contradictions ,Middle East and Modernity. Vol. 9., M.: Institute for the Study of Israel and the Middle East, 2000, p.329-331

Yu.M. Ivanova, Russian-Turkish Relations in the Post-Bipolar era: Trends and Problems, Bulletin of the Odessa national University, ONU named after I.I. Mechnikov. Odessa: Astroprint, 2009. Volume 14, Issue. 13: Ser. "Sociology, politics".

Ekonomika Stran Blizhnego Zarubezh'ya / Pod red.A.S. Bulatova. – M.: Magistr INFRA-M, ss 20-21, 2011.

Ekspert. 2013. № 14 (846). 8–14 aprelya.ss 24.

Eliseev A.V., Po belu svetu. – SPb., 1896. T. SH. S. 335; Kartsev YU.A. Sem' let na Vostoke 1879–1886., 1906. S. 37–39.

Federal'nyy zakon ot № 4-FZ «O ratifikatsii Soglasheniya mezhduraznitsy Pravitel'stvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoy Respubliki po Proyektu Gazoprovoda «Turetskiy Potok»». <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102424490> (Erişim tarihi 17.01.2020).

Gürkaynak, Muharrem ve Yalçiner, Serhan, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23 (Güz 2009), s.75-76.

İmambeyli V., “Uçak Krizi” ve Türkiye Rusya İlişkileri, Sayı 119, ss. 1-6, Aralık 2015.

Ivanova Yu.M., Russian-Turkish relations in the post-bipolar era: trends and problems // Bulletin of the Odessa national University / ONU named after I.I. Mechnikov. Odessa: Astroprint, 2009. Volume 14, Issue. 13: Ser. "Sociology, politics".

Kireev N.G., Turkey – Economic Partner and Political rival of Russia in Eurasia // Russia in the Middle East: Objectives, Challenges, Opportunities. Sb. st. Moscow: Institute for the Study of Israel and the Middle East, pp.85, 2001.

Kononov A.N., Biobibliograficheskiy Slovar' Otechestvennykh Tyurkologov (dooktyabr'skiy period). – M.: Nauka, 1989.

Kononov A.N. , Ocherk istorii İzucheniya Turetskogo yazyka. – L.: Nauka, 1976; Meyyer M.S., Faizov S.F. Pis'ma perevodchika Osmanskikh Padishakhov Zul'fikara-Agi Tsaryam Mikhailu Fedorovichu i Alekseyu Mikhaylovichu 1640–1656. – M.: Gumanitariy, 2008.

Mezhdunarodnyye novosti. Putin Nazval Provokatsiyey Ubiystvo Rossiyskogo Posla v Turtsii: <https://russian.rt.com/world/news/343151-putin-provokaciya-ubiystvo-posol> (Erişim tarihi 01.01.2020).

Mozloev A.T., Rossiya-Turtsiya: k Voprosu ob Obostrenii Onosheniy: [Elektronnyy resurs] // Chelovecheskiy kapital № 2 (86). – M., 2016 (<http://humancapital.msk.ru/wp-content/uploads/2016/03/2-86-2016.pdf>) (Erişim tarihi 15.11.2019).

Ofitsial'nyy sayt MID Turtsii: [Elektronnyy dokument] <http://www.urkey.mid.ru/hron/hronika392.html> (Erişim tarihi 20.11.2019).

Ofitsial'nyy sayt Prezidenta RF. Vladimirom Putinyim polucheno poslaniye Prezidenta Turtsii Redzhapa Tayipa Erdogana: [Elektronnyy dokument]. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/52282> (Erişim tarihi 12.11.2019).

Ofitsial'nyy sayt Prezidenta RF. Vladimirom Putinyim polucheno poslaniye Prezidenta Turtsii Redzhapa Tayipa Erdogana: [Elektronnyy dokument]. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/52282> (Erişim tarihi 12.11.2019).

Osmanlı İmparatorluğu ile Yakub-bek Kaşgar devleti arasındaki ilişki. - M .: Doğu,

Ozdemir V., Turetskaya pozitsiya. V Podkhodakh Ankary Nachinayut Prevalirovat' Yevropeyskiye Tendentsii , NGEnergiya .

Predydushcheye, Chetvertoye, Zasedaniye SSVU Sostoyalos' 22 Noyabrya 2013 goda v Sankt-Peterburge.

Protocol Between the Government of the Russian Federation and the Government of the Republic of Turkey Taxation of Construction Companies. 15.12.2019. http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf.

Protocol to the Agreement Between the Government of the Russian Federation and the Government of Turkish Republic about Deliveries of Russian Natural Gas in

Turkish Republic through Water Area of Black Sea from December 15, 1997.
27.11.2019 http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

Pylev A.İ. , the New horizons of Russian-Turkish cooperation (the beginning of the XXI century) // Middle East and modernity. Sb. article. Vol. 40. M.: Institute of Oriental studies, Middle East Institute, 2009.

Primakov E.M., Rossiya na Blizhnem Vostoke.
<http://inosmi.ru/world/20121101/201658529>. (Erişim tarihi 05.05.2019)

Ramazan Erdoğan, İlker Göçmen, Seyfi Kılıç, Nergiz Özkural Köroğlu, Deniz Tekayak, Uğur Burç Yıldız, Ankara Avrupa Çalışmalar Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, ss.177-180.

Rasskaz Resmi-Efendiya ottomanskogo, Ministra İnostrannykh del.O Semiletney bor'be Turtsi Rossiiyey-1854.

Russkiy yazık v Turtsii Nabirayet Populyarnost'. Rusça Türkiye'de
http://rus.ruvr.ru/radio_broadcast/6325932/85750364/. (Erişim tarihi– 02.12.2019).

Sm.: o Zaklyuchennykh Kompaniyey Kontraktakh Tol'ko v 2013 Godu na Stroitel'stvo Krupneyshikh Ob"yektov v Moskve i S-Peterburge na sayte
www.ronesans.com (Erişim tarihi 03.07.2019).

Soglasheniye Mezhdru Pravitel'stvom Rossiyskoy Federatsii i Pravitel'stvom Turetskoy Respubliki ob İzbezhanii Dvoynogo Nalogooblozheniya v Otnoshenii Nalogoov na Dokhody.
(09.01.2020) http://archive.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf

Sovmestnaya Press-Konferentsiya s Prezidentom Turtsii Redzhepom Tayipom Erdoganom.
kremlin.ru/events/president/news/47126 (Erişim tarihi 11.10.2019).

Somunoğlu A., Rusya'nın 'Yumuşak Gücü': Öncelikli Hedef 'Yakın Çevre'. – USAM, Cumhuriyet Strateji, Sayı 147.

Surkov V., Национализация будущего // Эксперт. № 43 (537). 20 ноября 2006.

Soveshchaniye Poslov i Postoyannykh Predstaviteley Rossii 9 iyulya 2012 goda.
<http://special.kremlin.ru/news/15902> (Erişim tarihi– 02.12.2019).

Şamil. İlyustrirovannaya Entsiklopediya. – M.: Ekho Kavkaza, 1997.

Şerement V.I. , Proshchal'naya Depesha Turetskogo posla. – SPb.: Severnyy Vestnik, 1991. № 3; Sheremet V.I. Bosfor, Rossiya i Turtsiya v Epokhu Pervoy Mirovoy Voyny. Po Materialam Russkoy Voyennoy Razvedki. – M., 1995.

Tarle E.V., Admiral Ushakov na Sredizemnom more (1798–1800); Tarle Ye. Rossiyskiy Flot v Sredizemnomor'ye. – M.: AST Moskva, 2009. S. 95–242; Vasilev D.D. Imperator, Sultan i Ushak-pasha. – M.: Rodina, 2007. № 4. С.50–54.

The Turkey, Russia, Iran Nexus. Driving forces and Strategie izindenetkilenmez. P.4 www.belgeler.com/blg/2zu5/ 23.11.2019.

Tsit. po: Svistunova I.A. Rossiysko-Turetskiye Otnosheniya v Otsenkakh Turetskikh Ekspertov. <http://www.iimes.ru/?p=16253>

Turtsiya ne Priznala Krymskiy Referendum. <http://mk-turkey.ru/politics/2014/03/18/turciya-ne-Priznala-Krymskiy-Referendum> (Erişim tarihi 11.10.2019).

Turtsiya: novaya rol' v Sovremennom mire. – M.: TSSA RAN, ss 51-53, 2012.

Naumkin V.V., Vmesto predisloviya: Krugovorot Arabskogo Probuzhdeniya // Blizhniy Vostok. Arabskoye Probuzhdeniye i Rossiya: chto dal'she? – M., ss.17,2012.

Turtsiya podstrakhovalas' na sluchay sryva postavok rossiyskogo gaza. <http://news.rambler.ru/24534063> (Erişim tarihi 11.10.2019).

Turtsiya: sleduyet li Yosstanavlivat' otnosheniya? Fond Obshchestvennogo mneniya: [Elektronnyy dokument]. <http://fom.ru/Mir/12749> (Erişim tarihi 13.12.2019).

Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması. khas.edu.tr/w243/files/documents/TDPAA16.pptx (Erişim tarihi: 15.12.2019).

Uçak Krizi Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri. <https://www.setav.org/etkinlikler/ucak-krizi-sonrasi-turkiye-rusya-iliskileri/> (Erişim tarihi 22.05.2020).

Ukaz Prezidenta RF ot 28 noyabrya 2015 g. N 583 «O Merakh po Obespecheniyu Natsional'noy Bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii i Zashchite grazhdan Rossiyskoy Federatsii ot Prestupnykh i Inykh Potivopravnykh Deystviy i o Primenenii Spetsial'nykh Ekonomicheskikh Mer v Otnoshenii Turetskoy Respubliki».

Vasilyev A.D., Zapiski michmana Nikolaya Klementa «God v plenu u turok 1807 Goda». Byulleten' Obshchestva Vostokovedov RAN. Prilozheniye 2. – M., 2004.

Vasilyev A.D., Predannost', Chelovechnost'. Pomoshch'. – M.: Rodina, 2010. № 6.

Vasilyev A.D., Vzaimootnosheniya Osmanskoy İmperii i Gosudarstva Yakub-beka Kashgarskogo. – M.: Vostok, 2007. № 2.

- Vasilev D.D., Iz istorii Rossiysko-Osmanskogo Boyevogo Sodruzhestva Sheremet V.I. «Muzhikistan» i «Turechina». M.: Rodina, 1998. № 5–6. (Po Materialam Fonda Kantselyarii Admirala F.F.Ushakova v RGA VMF) .TurcicaetOttomanica. Sb. v chast' 70-letiya M.S. Meyyera. – M.: IVL RAN, 2006. S. 164–180.
- Vasilyev D.D., Sekretnyye materialy o Pomoshchi Rossiyskikh Musul'man Osmanskoy İmperii v Period Balkanskikh Voyn. – Kazan': Nauchnyy Tatarstan, 2008.N 1
- Vospominaniya. Bor'ba musul'man Turkestana i Drugikh Vostochnykh Tyurok za Natsional'noye Sushchestvovaniye i Kul'turu. – M., 1997.
- Vedeniye biznesa v usloviyakh bol'shey prozrachnosti // MRBR/Vsemirnyy bank. – Vashington, 2012.
- Vstrecha s vypusknikami Rossiyskikh i Sovetskikh VUZov <http://xn--d1abbgf6aiiy.xn--p1ai/transcripts/9386> . (Erişme tarihi 02.11.2019).
- Vstrecha s Sotrudnikami MID Rossii 11 fevralya 2013 goda. <http://xn--d1abbgf6aiiy.xn--p1ai/news/17490> (Erişim tarihi– 02.12.2019).
- Yalçın, A., Tarih Perspektifinden Orta Asya'nın Geleceği. Avrasya Etüdləri. – Ankara, 1994. № 1. s. 19–40; Saray M. Çarlık ve Sovyet Döneminde Rusların Türkler hakkındaki Görüşleri Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türkiye. Avrasya Etüdləri. – Ankara, 1995. № 4. s ve Siyasetleri. Avrasya Etüdləri. – Ankara, 1994. № 3. s. 15–33; Bilge S. 63–100.
- YEBRR. Ot Vosstanovleniya k Reformam. Doklad. – London, ss 4, 2010.
- Yılmaz s. Rusya Federasyonu Yumuşak Gücü ve Egemen Demokrasi. [:http://usam.aydin.edu.tr/RUSYA_FEDERASYONU_YUMUSAKGUCU\(4a2c\).pdf](http://usam.aydin.edu.tr/RUSYA_FEDERASYONU_YUMUSAKGUCU(4a2c).pdf) (Erişim tarihi– 01.11.2019).
- <http://turkish.ruvr.ru/rus-language/> (Erişme tarihi 22.01.2020).
- <http://www.aspredrt.ru/monitoring?id=1495> (Erişim tarihi 12.06.2020).

SaraGasimova.Tez

ORIJINALLIK RAPORU

% **12**

BENZERLIK ENDEKSI

% **9**

İNTERNET
KAYNAKLARI

% **4**

YAYINLAR

% **8**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BIRINCIL KAYNAKLAR

1	Submitted to Bahcesehir University Öğrenci Ödevi	%2
2	aves.akdeniz.edu.tr İnternet Kaynağı	%1
3	www.resmigazete.gov.tr İnternet Kaynağı	%1
4	Submitted to Atilim University Öğrenci Ödevi	%1
5	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
6	epdf.pub İnternet Kaynağı	<%1
7	www.uidergisi.com.tr İnternet Kaynağı	<%1
8	so-l.ru İnternet Kaynağı	<%1
9	bianet.org İnternet Kaynağı	<%1

10	Submitted to Uludag University Öğrenci Ödevi	<%1
11	aidn-inla.be İnternet Kaynağı	<%1
12	Submitted to Police Academy Öğrenci Ödevi	<%1
13	tr.sputniknews.com İnternet Kaynağı	<%1
14	Submitted to University College London Öğrenci Ödevi	<%1
15	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<%1
16	Submitted to Canakkale Onsekiz Mart University Öğrenci Ödevi	<%1
17	nastase.wordpress.com İnternet Kaynağı	<%1
18	dione.lib.unipi.gr İnternet Kaynağı	<%1
19	paperity.org İnternet Kaynağı	<%1
20	Submitted to Akdeniz University Öğrenci Ödevi	<%1

21	www.atomex.ru İnternet Kaynağı	<% 1
22	www.mondaq.com İnternet Kaynağı	<% 1
23	www.tbmm.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
24	www.hukuki.net İnternet Kaynağı	<% 1
25	psibook.com İnternet Kaynağı	<% 1
26	Submitted to Middle East Technical University Öğrenci Ödevi	<% 1
27	rgsu.net İnternet Kaynağı	<% 1
28	www.pratikhaber.com İnternet Kaynağı	<% 1
29	"Legislative Survey Headings", Review of Central and East European Law, 1994 Yayın	<% 1
30	www.journals.istanbul.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
31	www.nbpublish.com İnternet Kaynağı	<% 1

32	Submitted to Adnan Menderes Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<%1
33	www.turkey.mid.ru İnternet Kaynağı	<%1
34	Submitted to New University of Astana Öğrenci Ödevi	<%1
35	Submitted to Marmara University Öğrenci Ödevi	<%1
36	Submitted to Yeditepe University Öğrenci Ödevi	<%1
37	scholarship.claremont.edu İnternet Kaynağı	<%1
38	Submitted to Recep Tayyip Erdogan University Öğrenci Ödevi	<%1
39	etd.lib.metu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
40	www.beyoglu.net İnternet Kaynağı	<%1
41	Submitted to Turun yliopisto Öğrenci Ödevi	<%1
42	workspay.ru İnternet Kaynağı	<%1
43	casarusia.com İnternet Kaynağı	<%1

		<% 1
44	es.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
45	sthb.petrso.ru İnternet Kaynağı	<% 1
46	www.turkcuturanci.com İnternet Kaynağı	<% 1
47	Submitted to TechKnowledge Turkey Öğrenci Ödevi	<% 1
48	www.akkunpp.com İnternet Kaynağı	<% 1
49	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
50	www.mfa.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
51	bulletensocial.com İnternet Kaynağı	<% 1
52	www.ilimvemedeniyyet.com İnternet Kaynağı	<% 1
53	BOZKUŞ DEVECİ, Yıldız. "Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Dağlık Karabağ Sorunu", Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı İktisadi İşletmesi, 2016.	<% 1

54	Submitted to Istanbul Gelisim University Öğrenci Ödevi	<% 1
55	www.nnre.ru İnternet Kaynağı	<% 1
56	www.hollandaligurbetciler.nl İnternet Kaynağı	<% 1
57	indomemoires.hypotheses.org İnternet Kaynağı	<% 1
58	www.springerprofessional.de İnternet Kaynağı	<% 1
59	Submitted to Abant İzzet Baysal Universitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
60	www.farklibirbakis.com İnternet Kaynağı	<% 1
61	Submitted to Istanbul University Öğrenci Ödevi	<% 1
62	eprints.tversu.ru İnternet Kaynağı	<% 1
63	yeniurfagazetesi.com İnternet Kaynağı	<% 1
64	www.slideshare.net İnternet Kaynağı	<% 1

65	www.haberborsa.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
66	Submitted to Karadeniz Teknik University Öğrenci Ödevi	<% 1
67	Submitted to Eskisehir Osmangazi University Öğrenci Ödevi	<% 1
68	silo.tips İnternet Kaynağı	<% 1
69	Submitted to Kirikkale University Öğrenci Ödevi	<% 1
70	www.turkeyswar.com İnternet Kaynağı	<% 1
71	İSMAYIL, Elnur and ALİYEV, Bayram. "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü", Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı İktisadi İşletmesi, 2016. Yayın	<% 1
72	Submitted to Istanbul Kemerburgaz University Öğrenci Ödevi	<% 1
73	Submitted to Girne American University Öğrenci Ödevi	<% 1
74	Suche nach Sicherheit, 2001. Yayın	<% 1
75	Submitted to Selçuk Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1

76 Submitted to Kadir Has University <% 1
Öğrenci Ödevi

77 Korkmazgöz, İhsan(Başak, Cengiz). <% 1
"Türkiye'den Geçen ve Geçmesi Planlanan
Enerji Yolları ve Bu Enerji Yollarının Türk Dış
Politikasına Etkileri", Atılım Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim
Dalı, 2013.
Yayın

78 Submitted to Ankara University <% 1
Öğrenci Ödevi

79 Submitted to Beykent Üniversitesi <% 1
Öğrenci Ödevi

Alıntıları çıkart

Kapat

Eşleşmeleri çıkar

Kapat

Bibliyografyayı Çıkart

Kapat

ÖZ GEÇMİŞ**Adı ve Soyadı:** Sara Gasımova**Doğum Yeri ve Tarihi:** Azerbaycan, Bakü – 08.07.1994**Öğrenim Durumu:** Yüksek Lisans

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Turizm İşletmeciliği	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	2017
Yüksek Lisans	Uluslararası İlişkiler	Atılım Üniversitesi	2018-2020

Yabancı Diller: İngilizce – orta, Rusça-çok iyi, Azerbaycan dili- çok iyi,
İspanyolca- başlangıç**E-posta:** sara_gasimova@outlook.com**Telefon:** 05536295551**Tarih:** 25.06.2020